

Национална развојна стратегија - Состојби и предизвици

	Содржина	
1	ВОВЕД	4
2	ПРЕГЛЕД НА МОМЕНТАЛНА СОСТОЈБА	6
2.1	ЧОВЕЧКИ КАПИТАЛ.....	6
2.2	РАСТ	12
2.3	ЖИВОТНА СРЕДИНА И ЕНЕРГЕТИКА	19
2.4	ИНФРАСТРУКТУРА И ИНСТИТУЦИИ.....	22
2.5	ВКРСТУВАЊЕ НА ТЕМАТСКИТЕ ОБЛАСТИ.....	29
2.5.1	ДИГИТАЛИЗАЦИЈА И ИНОВАЦИИ.....	29
2.5.2	СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА	30
2.5.3	ДОБРО ВЛАДЕЕЊЕ	31
2.5.4	ОТПОРНОСТ НА КРИЗИ И ПРИРОДНИ КАТАСТРОФИ	33
2.5.5	РОДОВА ЕДНАКВОСТ	35
2.5.6	ЧОВЕКОВИ ПРАВА	37
2.6	СУМАРЕН ПРЕГЛЕД НА СОСТОЈБИ, ПРОТИВРЕЧНОСТИ И ПРАЗНИНИ	37
3	КЛУЧНИ ЧИНТЕЛИ	42
4	ПРЕДЛОГ ВИЗИЈА.....	45
5	ПРЕПОРАКИ	46

1 Вовед

Република Северна Македонија, како млада и отворена економија, со висока увозна зависност, во голема мера е под влијание на глобалните трендови, кои носат со себе различни можности и потенцијал за напредок, но во исто време претставуваат предизвик за секое општество. Овие трендови се водени од различни закани, какви што се климатските промени, здравствените пандемии, воени кризи и миграции испреплетени со драстични промени во општествата какви што се дигиталната и зелената трансформација. Согледувањето на овие трендови, земајќи ги предвид и сопствените предизвици и закани, се основа за дефинирање на развојниот пат на Република Северна Македонија. Во овој процес од особена важност е да се препознае моменталната состојба на државата во клучните стратешки области, особено во однос на другите земји во регионот и во Европа, за да може да се воочат главните предности и можности за развој на Северна Македонија, но и слабите страни за кои треба да се дефинира јасна идеја и правец за нивно решавање.

Во таа насока, Владата на Република Северна Македонија на почетокот на 2021 година го започна процесот на изработка на Национална развојна стратегија (НРС) за наредните 20 години, со поддршка обезбедена во рамките на проект што го спроведува Програмата за развој на Обединетите нации, УНДП, во координација со Канцеларијата на постојаниот координатор на ОН во Северна Македонија за да се обезбеди кохерентен придонес од сите агенции на ОН во земјата, а со финансиска поддршка од Фондот за добро владеење на Обединетото Кралство и од Министерство за финансии на Република Словачка.

Процесот на развојот на Стратегијата уште од самиот почеток го следи начелото на **широки консултации**, вклучувајќи ги сите засегнати страни мапирани како клучни чинители за изработка и реализација на Стратегијата. Тука не спаѓаат само институциите во рамките на трите гранки на власт, туку и активно вклучување на Академијата и на бизнис-секторот, невладините организации и граѓаните од целата земја (вклучувајќи ги активно претставниците на ранливите и на маргинализираните категории лица). Сето тоа е постигнато со организирање **визионерски работилници** и дебати со граѓаните, во градовите низ државата, транспарентно и редовно информирање преку дигиталната платформа www.nrs.mk и воспоставување оперативна структура одговорна за планирање, спроведување и следење на НРС. Главната цел за примената на овој пристап е да се изгради меѓугенерациски, меѓуетнички, меѓупартиски и родов консензус помеѓу клучните општествени чинители.

Како основа што овозможува ефективно развивање на Стратегијата, развиена и донесена (во март 2022 година) е **Методолошката рамка** на Националната развојна стратегија 2022-2042 година. Особено е важно што во неа се утврдени клучните начела и аспекти на кои треба да се заснова НРС и кои ја прават нејзината улога посебна и специфична во однос на другите стратешки документи:

Долгорочност	НРС е динамичен и актуелен процес што ги поставува главните параметри според кои треба да се движи државата
Системски пристап	зближување на институциите и градење капацитети за соработка со поголем фокус на хоризонталните стратегии
Вградена приспособливост	транзицијата, промената и развојот бараат постојани, флексибилни и адаптивни напори од сите релевантни актери во долг временски период
Комплементарност	НРС ќе обезбеди интеграција на сите тековни процеси и приоритети во сите сегменти на развојот на државата
Сеопфатно	национални и меѓународни јавни и приватни фондови, преку промовирање

Во методолошката рамка е искористен пристапот „крофна“ (doughnut) во кој се комбинирани концептите на т.н. „планетарни граници“, дополнети со концептот за социјални граници, кои мораме да ги имаме предвид доколку сакаме да ја одржуваме благосостојбата. Планетарните граници ги претставуваат: климатските промени, заштита на водите, хемиско загадување, полнење на азот / фосфор, повлекување на слатководни води, преобразување на земјиштето, загуба на биодиверзитетот, загадување на воздухот, осиромашување на озонската обвивка. Од друга страна, човечката благосостојба бара 12 клучни ресурси: вода, храна, здравје, образование, приход и работа, мир и правда, политички глас, социјална еднаквост, родова еднаквост, домување, мрежи, енергија. „Безбедниот и праведен простор“ или зелената зона на благосостојба се наоѓа помеѓу овие две граници и се стреми кон проширување на сметка на долната социјална граница, што значи „повлекување“ што повеќе луѓе во зоната на благосостојба.

Во процесот на развој на НРС, голем број експерти подготвија **дваесет и три студии** (т.н. **baselines**) за клучните стратешки области, кои ја претставуваат моменталната состојба и даваат основа за извлекување на клучните предизвици за секоја од нив. Врз основа на овие студии, Македонската академија на науките и уметностите подготви **збирна анализа** на актуелните состојби и предизвици во Република Северна Македонија, за четирите тематски единици: човечки капитал, раст, животна средина и енергетика и инфраструктура и институции.

Овој документ ги сумира сите извлечени заклучоци од збирните анализи по тематските единици и на едно место ја претставува моменталната состојба, предизвиците во државата и претставува основа за изработка на Националната развојна стратегија. Дополнително, претставени се клучните чинители и нивото на нивно вклучување во развојот и имплементацијата на Стратегијата. На крај, врз основа на одржаните широки консултации и направените анализи, извлечени се потенцијални визији за секоја од тематските единици, како и една целокупна визија за развој на Северна Македонија. Според визијата, дадена е и препорака за нови тематски единици и соодветна прераспределба на моменталните стратешки клучни области по тематски единици. Предлог визиите и тематските единици како и распределбата на клучните области по тематски единици ќе бидат предмет на дискусија со работните групи, по што ќе се извлечат и нивните конечни верзии.

2 Преглед на моментална состојба

Оваа глава дава преглед на моменталната состојба по тематски единици. Тоа вклучува преглед на важечка легислатива, стратешки документи, како и приказ на моменталната состојба низ бројки, користејќи статистички податоци. Прегледот на моменталната состојба овозможува на крај да се нотираат главните позитивни страни што се обележани со знакот „✓“, додека предизвиците се означени со знакот „X“. Дополнително за секоја област извлечени се главните заклучоци. Во делот на стратешки документи означени се документите што се усвоени и се во примена 😊, документите што се усвоени но поминати 😞, како и документи што не се усвоени 😡, додека во делот на легислативата означени се законите и подзаконските акти што се во сила 🛠, кои се во фаза на изработка 🖋 и кои треба да почнат со изработка или долго време не се донесени 🕒.

2.1 Човечки капитал

Човечкиот капитал е еден од клучните фактори што се разгледува во Националната развојна стратегија, бидејќи тој главно се однесува на знаењето, вештините и способностите на поединецот, на кои се гледа како вредност и придобивка на една држава. Придобивката е во однос на зголемувањето на економскиот раст и развој, бидејќи ѝ обезбедува на работната сила вештини и способности потребни за иновации, производство на стока и услуги и конкуренција во глобалната економија. Инвестирањето во човечки капитал преку образование и поттикнување наука и истражување, може да резултира со попродуктивна и квалификувана работна сила на пазарот на труд, повисоки плати, постабилен пензиски систем и посилна економија. Дополнително, образованото и квалификувано население може да доведе до подобрување на здравјето и зголемен граѓански ангажман, придонесувајќи за попросперитетно и стабилно општество. Според тоа, човечкиот капитал се анализира од следните аспекти:

- **Образование** – основно човеково право, кое ги подобрува знаењата, вештините, компетенциите и ставовите на една личност, со што се овозможува подобар живот. На образованието се гледа како на основен столб за обезбедување одржлив развој на целото општество и важна алатка за борба против сиромаштијата, особено кај земјите во развој. Квалитетното образование е во фокусот на интерес на сите држави, затоа што претставува најдобра инвестиција што државите можат да ја направат за да изградат просперитетни, здрави и правични општества.
- **Наука и истражување** – клучен елемент што помага за подобрувањето на животниот стандард, ги зема предвид слабите точки на општеството и, преку истражувачки и иновациски активности, нуди решенија за вложување во аспекти што имаат поголем потенцијал да придонесат за забрзан одржлив развој и раст на државата.
- **Здравствен систем, здравствено осигурување и здравствена инфраструктура** – правото на здравје и заложбата за универзален, солидарен и рамноправен пристап во организирањето и финансирањето на здравствениот систем, како и стремежот кон највисоко остварливо ниво на здравје без разлика на етничката припадност, полот, возраста, општествениот статус, или способноста за плаќање, се основните начела на кои се заснова развојот на здравствениот систем.
- **Пазар на трудот** – клучен за повисоко ниво на економски раст, бидејќи ја одредува потребата и понудата за одредена работна сила. Креирање политика за создавање квалитетни и високопродуктивни кадри, онаму каде што потребата од работна сила е најголема, придонесува за подобрување на перформансите на работната сила во компаниите и намалување на невработеноста, со што се зголемува социјалната стабилност.
- **Социјална политика и пензиски систем** – клучни за социјалната и за економската стабилност на една земја, со кои се овозможува сите граѓани да имаат пристап до основните услуги и поддршка и да бидат заштитени во пензионерските години. Ова придонесува за подобрен квалитет на живот,

Национална развојна стратегија – Состојби и предизвици

намалена сиромаштија и нееднаквост и поодржлива и посигурна иднина за сите. Точната идентификација, доброто разбирање и соодветното адресирање на социјалните ризици се од клучно значење за одржување и унапредување на социјалната кохезија како темел на одржливото општество. Пензискиот систем има значајна улога во намалување на сиромаштијата, повеќе и од социјалните трансфери.

За согледување на моменталната состојба во РС Македонија, од особена важност е да се издвои **леgisлативата** што ја регулира областа Човечки капитал, како и важечките **стратешки документи** што го претставуваат планираниот развој на државата, презентирани во Табела 1. Може да се заклучи дека во областите Пазар на труд и Социјална политика и пензиски систем постојат одредени стратешки документи и планови чиешто важење е поминато и потребно е да се обноват (означени во табелата со 😊), како на пример, Програмата за реформи во вработувањето и социјалната политика (со важност до 2022 година) и Националната програма за развој на социјалната заштита (со важност до 2021 година).

ТАБЕЛА 1. ПРЕГЛЕД НА ЛЕГИСЛАТИВА И ПОВАЖНИ СТРАТЕШКИ ДОКУМЕНТИ ВО ТЕМАТСКАТА ЕДИНИЦА ЧОВЕЧКИ КАПИТАЛ

Област	Легислатива	Статус	Стратешки документи	Статус
Човечки капитал			Стратегија за човечки капитал (фаза на изработка)	😊
Образование, наука и истражување	ЗАКОН ЗА: 1. високото образование 2. научноистражувачката дејност 3. студентскиот стандард 4. ученичкиот стандард 5. стручно образование и обука 6. наставниците и стручните соработници во основните и средните училишта 7. просветната инспекција 8. Бирото за развој на образованието 9. Државниот испитен центар 10. иновациската дејност 11. отворени граѓански универзитети за доживотно учење 12. Педагошката служба 13. Спортската академија 14. образование на возрасните 15. основното образование 16. средното образование 17. националната рамка на квалификации		СТРАТЕГИЈА ЗА: 1. образование 2018-2025 2. образование на возрасни 2019-2023 3. родова еднаквост 2022-2027 4. развој на женско претприемништво во Република Македонија 2019-2023 5. млади на Република Македонија 2016-2025	😊

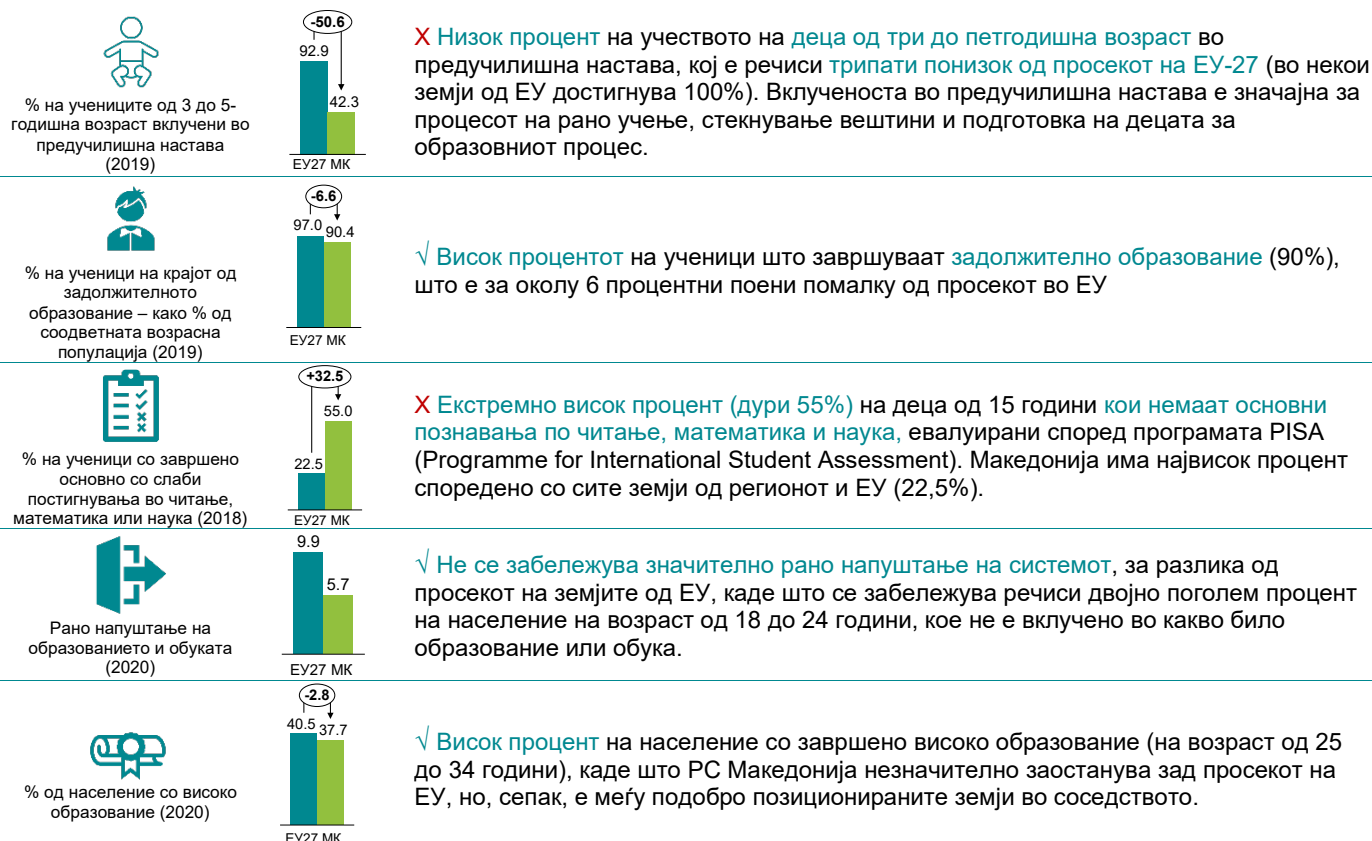
Национална развојна стратегија – Состојби и предизвици

Здравствен систем, здравствено осигурување и здравствена заштита	ЗАКОН ЗА:		СТРАТЕГИЈА ЗА:	
	1. здравствена заштита 2. здравствено осигурување		1. здравство на Република Северна Македонија 2021-2030 2. превенција на орални заболувања кај деца до 14 години на Република Македонија за периодот 2018-2028 година 3. превенција и контрола на незаразните болести 4. контрола на антимикробна резистенција со акциски план 2019-2023 5. унапредување на менталното здравје во Република Македонија септември 2018-2025 година, намалување на сиромаштија и социјална исклученост во Македонија 2010-2020, и Фискалната стратегија.	
Пазар на труд	ЗАКОН ЗА:		СТРАТЕГИЈА ЗА:	
	1. вработување и осигурување во случај на невработеност 2. работни односи 3. инспекција на трудот, евиденција од областа на трудот 4. вработување инвалидни лица 5. агенциите за привремено вработување 6. приватните агенции за вработување 7. практиканство 8. волонтерство 9. безбедност и здравје при работа 10. исплата на платите 11. минимална плата 12. мирно решавање работни спорови 13. заштита од вознемирување на работно место 14. забрана и спречување на вршење нерегистрирана дејност 15. младински додаток		1. вработување 2021-2027 2. безбедност и здравје при работа 2021-2025 3. промовирање и развој на волонтерството 2021-2025 4. развој на социјалните претпријатија 2021-2027 Акциски план за спроведување Национална стратегија за развој на социјалните претпријатија 2021-2023	
Социјална политика и пензиски систем	ЗАКОН ЗА:		СТРАТЕГИЈА ЗА:	
	1. заштита на децата 2. пензиското и инвалидското осигурување 3. придонеси од задолжително социјално осигурување 4. задолжително капитално финансираното пензиско осигурување 5. доброволно капитално финансираното пензиско		1. вработување 2021-2027 2. Ромите 2014-2020 3. деинституционализација 2018-2027 „Тимјаник“	
			1. Национална стратегија: а. за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во РМ 2010-2020 б. за стари лица 2010-2020 2. Национална програма за развој на социјалната заштита 2011-2021 3. Програмата за реформи во вработувањето и социјалната политика 2022	

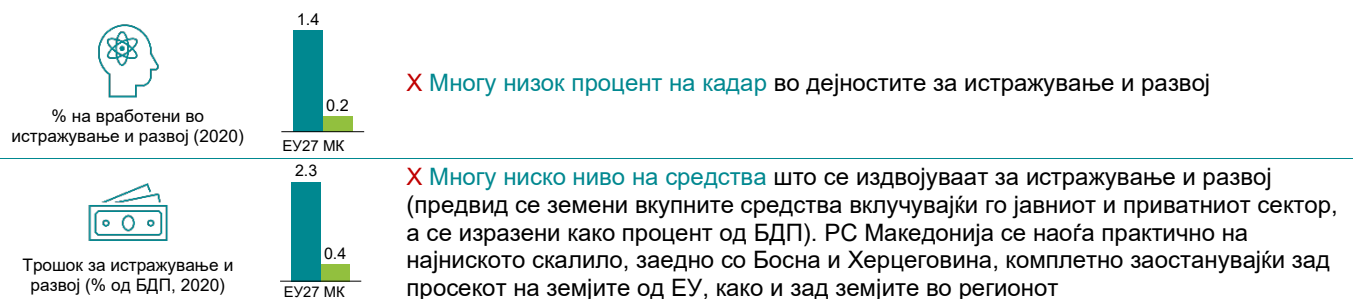
Национална развојна стратегија – Состојби и предизвици

За секоја област од тематската единица Човечки капитал, во понатамошниот текст се направени анализи на моменталната состојба, и притоа се издвоени позитивните аспекти, во смисла на позитивни предуслови, и негативните страни, нотирани како предизвици.

Развојот на образовниот процес директно ги детерминира пазарот на трудот и социјалните политики во државата и овој процес е анализиран преку неколку индикатори, од кои може да се издвојат следните заклучоци:

И покрај значајниот процент на население со високо образование, сепак во делот на **наука и истражување** се забележува:

Оваа ситуација укажува на потребата од неминовни и коренити промени во образовниот систем, кои ќе овозможат подобрување на квалитетот, особено во основното образование, но и зголемување на бројот на деца што посетуваат предучилишна настава. Очигледно е дека, иако често образованието подложи на реформи, недостасува нивен континуитет, пред сè поради политичките влијанија. Потребни се и промени на пазарот на трудот, со подобро искористување на квалификуваната работна сила, воспоставување јасни критериуми за вработување и зголемени можности за професионално остварување, особено во сектори важни за растот и развојот на

општеството. Сето ова алармира за потребата од итни промени и сериозно инвестирање во истражувањето и развојот, како витални активности во градењето на општеството.

За подобрување на благосостојбата на граѓаните и за намалување на ризикот од сиромаштија и **социјална исклученост**, неопходно е да се имаат предвид индикаторите што ја прикажуваат економската моќ на граѓаните, како и нивната активност во образовниот систем и **пазарот на труд**. Во тој поглед, извлечени се неколку заклучоци:

X Стапката на невработени лица подолго од 12 месеци е намалена од 26% во 2010 година на **12,4% во 2020 година**, но сè уште е далеку од просекот на ЕУ (**2,5%**)

X Висок процент (**33%**, 2020 година) на социјално загрозуени лица, односно граѓани што се наоѓаат во ризик од сиромаштија, вклучувајќи ги и оние што се материјално лишени или живеат во домаќинства со многу низок интензитет на работна активност. РС Македонија се наоѓа на прилично незавидна позиција и има околу 50% повеќе социјално загрозуени лица отколку ЕУ, а во регионот само Албанија, Црна Гора и Бугарија се во полоша ситуација

X Висока стапка на населението на возраст од 15 до 29 години што не е вработено и не е вклучено во какво било образование или обука (РС Македонија се рангира со највисока стапка, заедно со Црна Гора)

Пазарот на труд е прилично дисперзиран со најголем број вработени во секторите Трговија на големо и мало (22,6%), Земјоделство (21,4%), Индустрија (19,2) и Јавна администрација (16,2), но она што е интересно е дека бројот на вработени секогаш не одговара и на додадената вредност од таа дејност. На пример, земјоделството е еден од секторите со најголем број вработени (21%), но додадената вредност од овој сектор е околу 10%. За разлика од него, секторот со недвижности има 0,4% од вработените, но додадената вредност е поголема и од онаа на секторот земјоделство и изнесува околу 12%.

Слика 1. % НА ВРАБОТЕНИ И ДОДАДЕНА ВРЕДНОСТ ПО НАЈЗНАЧАЈНИТЕ ДЕЈНОСТИ

Идниот развој на македонскиот пазар на труд би требало да се одвива во насока на натамошно намалување на невработеноста преку креирање квалитетни и високопродуктивни вработувања. На овој начин би се зголемиле перформансите на работната сила во компаниите, што, од своја страна, би водело кон повисоко ниво на економски раст и намалување на бројот на социјално загрозени лица. Сепак, македонскиот пазар на труд се соочува со голем број предизвици што наложуваат соодветен третман во периодот што претстои, какви што се: ниска продуктивност на трудот, неусогласеност на побарувачката со понудата на вештини, вработување во неформалниот сектор, долгорочна невработеност и ерозија на човечкиот капитал, емиграција и „одлив на мозоци“, социјална ексклузија и ранливи категории. Заедничкиот пазар на труд со кој се промовира „Отворен Балкан“ може да отвори дополнителни можности, но може и да го наруши пазарот на труд во Македонија, затоа треба да се внимава.

Анализата на **здравствениот систем** во Македонија покажува дека иако тој еволуирал со текот на годините, сепак сè уште постојат голем број слабости и во продолжение се сумирани главните заклучоци:

✓ Висок процент (90%) од населението се опфатени со социјалната шема за здравствено осигурување	✗ Просечниот животен век во РС Македонија изнесува околу 76 години (2019 година) и е за речиси 5,5 години пократок од просечниот животен век во ЕУ	✗ 60%-70% е повисока смртноста на новороденчиња (5,2%) и доенчиња (3,9%) споредно со ЕУ (3,2% и 2,3%), 2020 година	✓ Високо ниво на пристап до здравствени услуги, односно процентот на незадоволена потреба за медицински преглед и нега е незначително подобар од просекот во ЕУ и значително позитивен во споредба со земјите во регионот
✗ За 75% е повисока детската смртност во Македонија (5,9%, 2020 година) споредно со ЕУ (3,9%)	✓ Вкупните расходи како процент од БДП се во нагорен тренд достигнувајќи 7,3% во 2019 година, но се за 2,5 процентни поени помали од просекот на ЕУ	✗ Вкупните јавни здравствени расходи како процент од јавните расходи се намалуваат, обратно од развиените земји каде што тие се зголемуваат	✗ Алармантно висок процент на осигурениците го плаќаат од својот џеб добивањето здравствени услуги (41%), просекот во ЕУ е 15% (Според методологија на Светската здравствена организација, толерантното ниво на приватни плаќања како % од вкупните здравствени расходи се движи меѓу 15% и 30%, сè над 30% се нарекува опасна зона)

X 95% од сите смртни исходи отпаѓаат на незаразните болести (кардиоваскуларните болести, ракот, дијабетесот и хроничните респираторни заболувања)

Како заклучок, во РС Македонија смртноста и кај новороденчињата и кај доенчињата е голема, а висок е процентот и на смртни случаи од незаразни болести, и иако нивото на пристап до здравствени услуги е високо и голем процент на населението е опфатено со социјална шема на здравствено осигурување, сепак голем број осигуреници се одлучуваат за приватно здравство. Колку поголем процент од населението се одлучува за приватно здравство, толку системот има влошена јавна здравствена заштита, еднаквост во финансирањето и во користењето на здравствените услуги. Земја со добри здравствени перформанси (со одржлив здравствен систем) е онаа што обезбедува проширување на опфатот со здравствени услуги за популацијата, со истовремено проширување на финансиската заштита во контекст на добри здравствени резултати кај популацијата со просечни или потпросечни трошоци. Проширувањето на опфатот со здравствени услуги и зголемувањето на нивниот квалитет, ќе придонесе за продолжување на животниот век на граѓаните.

2.2 Раст

Растот е комплексна и мултидимензионална тематска единица што во својата основа го вклучува пред сè економскиот аспект што претставува столб за развојот на една држава, но и други компоненти што се во тесна корелација со целокупниот раст на државата. Следствено, во оваа тематска единица се опфатени следните области:

- **економски развој** – економскиот развој во себе го инкорпорира економскиот раст, односно квантитативното зголемување на реалниот бруто-домашен производ од година во година и истовремено упатува на крупни квалитативни структурни промени во други сфери на општественото живеење – во технологијата, во социјалната и институционалната сфера, во сферата на распределбата на доходот, во еколошката сфера и сл. Концептот на т.н. зелен раст, зелени инвестиции и креирање зелени работни места може да даде посебен придонес во долгорочниот економски развој, бидејќи најнепосредно е поврзан со воведување технолошки иновации во голем број економски сектори и посебно во секторот енергетика.
- **трговија и конкурентност** – меѓународната трговија денес претставува еден од основните лостови на економскиот раст и развој, бидејќи овозможува пристап до нови пазари, промовира иновации, го зголемува изборот на потрошувачите и ја зголемува конкурентноста.
- **земјоделство, земјоделска инфраструктура и безбедност на храна** – овозможува искористување на расположливите домашни развојни ресурси, пред сè на земјоделското земјиште и на работната сила (особено во руралните средини), обезбедува стабилност во производството на храна и во снабдувањето на населението со храна и обезбедува стабилен развој и одржливост на руралните средини.
- **рамномерен регионален развој** – има синергетски потенцијал за значително забрзување и подигнување на квалитетот на развојната перформанса на економијата и на општеството во целина. Регионалниот развој е процес на идентификување, поттикнување и управување со развојните потенцијали на планските региони, со цел да се осигури рационално и одржливо искористување на регионалните ресурси и подигнување на животниот стандард и на благосостојбата на граѓаните на земјата.
- **туризам** – сектор со мултидимензионално влијание врз економскиот раст и развој, преку генерирање приход, отворање работни места и стимулирање локална економска активност.
- **спорт и млади** – спортот како социјален феномен е круцијален и етаблиран дел од современото општество и претставува алатка за постигнување подобар економски, социјален и културен развој,

Национална развојна стратегија – Состојби и предизвици

додека, пак, младите, во секое општество, се носители на позитивни промени, претставуваат движечка сила и клучен ресурс за постигнување општествен напредок.

- **култура и културно наследство** – витален аспект од развојот на една држава, преку кој не само што се дефинира идентитетот на државата, туку има и економски и социјални придобивки, со поттикнување на креативноста и иновативноста на луѓето, зголемување на атрактивноста на туристичките центри, но и раздвигување на економските активности во други сектори какви што се транспортот, угостителството и сл. Културното наследство е темелна вредност и се дефинира како наследство од материјални и нематеријални добра, кои се израз или сведоштво на човековото творештво во минатото и во сегашноста.

Во тематската единица Раст, основната **легислатива** што ја регулира областа, како и **стратешки документи** што го претставуваат планираниот развој на државата во оваа насока се прикажани во Табела 2. Може да се заклучи дека сериозен недостаток во оваа тематска единица е немањето просторен план што е од особена важност за регионалниот развој. Понатаму, постојат одреден број стратешки документи чија важност е измината, а најголемиот дел од нив го покривале периодот до 2020 година, како, на пример, стратегии за иновации, конкурентност, спорт, туризам, развој на културата итн.

За согледување на моменталната состојба во РС Македонија, од особена важност е да се издвои **легислативата** што ја регулира областа Човечки капитал, како и важечките **стратешки документи** што го претставуваат планираниот развој на државата, презентирани во Табела 2. Може да се заклучи дека во областите Пазар на труд и Социјална политика и пензиски систем постојат одредени стратешки документи и планови чиешто важење е поминато и потребно е да се обноват (означени во табелата со ☹️).

ТАБЕЛА 2. ПРЕГЛЕД НА ЛЕГИСЛАТИВА И ПОВАЖНИ СТРАТЕШКИ ДОКУМЕНТИ ВО ТЕМАТСКАТА ЕДИНИЦА РАСТ

Област	Легислатива	Статус	Стратешки документи	Статус
Економски развој	ЗАКОН ЗА: 1. буџетите 2. рамномерен регионален развој 3. индустриски и зелени зони 4. стратешки инвестиции Зелена агенда за Западен Балкан		1. Фискална стратегија за периодот 2022-2024 (со изгледи до 2026) 2. Стратегија за реформа на даночниот систем 2021-2025 3. План за фискална одржливост и поддршка на економскиот раст: политики, препораки, мерки и индикатори, 4. План за забрзан економски раст 2022-2026 5. Стратегија за рамномерен регионален развој на Република Северна Македонија 2021-2031 6. Индустриска стратегија на Република Македонија 2018-2027, со акциски план 7. Национална стратегија за мали и средни претпријатија (2018-2023) 8. Стратегија за развој на енергетиката во Република Северна Македонија до 2040 година 9. План за управување со отпад на Република Северна Македонија за 2021-2031	
			Националната Стратегија за иновации (2012-2020)	

Национална развојна стратегија – Состојби и предизвици

Област	Легислатива	Статус	Стратешки документи	Статус
Трговија и конкурентност	ЗАКОН ЗА: 1. финансиска поддршка на инвестициите 2. иновациската дејност 3. индустриска сопственост		1. Индустриска стратегија на Република Македонија 2018-2027, со акциски план 2. Национална стратегија за мали и средни претпријатија 2018-2023 3. Стратегија за развој на женско претприемништво во Република Македонија 2019-2023 4. Стратегија за регионален развој на Република Северна Македонија 2021-2031 5. Стратегија за образованието 2018-2025 6. Стратегија за образованието на возрасни 2019-2023 7. План за забрзан економски раст 2022-2026 8. Програма за конкурентност, иновации и претприемништво 9. Програма за економски реформи 10. Стратегија за паметна специјализација (во изработка)	
			1. Стратегија за конкурентност со акционен план на Република Македонија 2016-2020 2. Стратегија за иновации на Република Македонија 2012-2020 3. Стратегија за претприемачко учење 2014-2020 4. Акциски план за вработување млади лица 2016-2020 5. Национална стратегија за одржлив развој во Република Македонија 2009-2030	
Земјоделска инфраструктура и безбедност на храна	ЗАКОН ЗА: 1. земјоделство и рурален развој 2. земјоделско земјиште, 3. консолидација на земјоделско земјиште, 4. квалитет на земјоделски производи 5. органско производство 6. сточарство 7. семиња и садници 8. ѓубриња 9. шуми 10. рибарство и аквакултура 11. води 12. водостопанство 13. водни заедници 14. управување со пасишта 15. туристички развојни зони 16. заштита и благосостојба на животните 17. безбедност на храна 18. вино 19. фитофармација		1. Национална стратегија за земјоделството и руралниот развој за периодот 2021-2027 година 2. Инструмент за претпристапна помош за рурален развој – ИПАРД III програма (2021-2027), 3. Стратегија за безбедност на храната во Република Северна Македонија за период 2021-2025	
			1. Национална програма за развој на земјоделството и рурален развој за периодот 2018-2022 година 2. Национален план за органско производство 2013-2020	

Национална развојна стратегија – Состојби и предизвици

Област	Легислатива	Статус	Стратешки документи	Статус
Рамномерен регионален развој	ЗАКОН ЗА: 1. рамномерен регионален развој 2. локална самоуправа 3. територијалната организација на локалната самоуправа во Република Македонија 4. меѓуопштинска соработка 5. финансирање на единиците на локалната самоуправа		1. Стратегијата за регионален развој на Република Северна Македонија 2021-2031 2. Програма за спроведување на Стратегијата за регионален развој на Република Северна Македонија за период 2021-2024 3. Програми за развој на планските региони 4. Програма за одржлив локален развој и децентрализација на Република Македонија 2021-2026 5. Фискалната стратегија на Северна Македонија за 2021-2023	
Туризам	ЗАКОН ЗА: 1. туристичка дејност 2. угостителска дејност 3. заштита на природното и културното наследство на Охридскиот Регион 4. заштита на културното наследство 5. заштита на природата		1. Стратешки едногодишни планови на Агенцијата за промоција и поддршка на туризмот 2. Потстратегија за развој на рурален туризам во РС Македонија 3. Потстратегија за развој на активен туризам во РС Македонија 4. Потстратегија за развој на културен туризам во РС Македонија 5. Стратегија за регионален развој на Република Северна Македонија 2021-2031 – Собрание на Република Северна Македонија 6. Програми за развој на планските региони на РС Македонија 2021-2026 7. План за управување со Светското природно и културно наследство на Охридскиот Регион со Акциски план (2020-2029) 1. Национална стратегија за туризам на Република Македонија (2016-2021) 2. Национална стратегија за развој на културата во Република Македонија во периодот 2018-2022 година 3. Национална стратегија за рурален туризам 2012-2017 4. Националната стратегија за одржлив развој во Република Македонија (2009-2030 година) Просторен план на РМ 2002-2020	
Спорт и млади	ЗАКОН ЗА: 1. спорт 2. спречување насилството и недостојното однесување на спортските натпревари 3. основно образование 4. младинско учество и младински политики 5. средно образование 6. високото образование 7. ученички стандард 8. студентски стандард 9. волонтерство 10. практиканство		1. Стратешки план на Агенција за млади и спорт 2021-2023 2. Програма за развој на спорт и млади 3. Стратегија за здравство на Република Северна Македонија 2021-2030 4. Национална стратегија за родова еднаквост 2021-2026 5. Национална стратегија за спречување на корупцијата и судирот на интереси 2021-2025 6. Национална стратегија за млади 2016-2025 7. Национална стратегија за вработување 2021-2027 година 1. Национална стратегија за спорт (2013-2017) 2. Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност 2010-2018	

Област	Легислатива	Статус	Стратешки документи	Статус
Култура и културно наследство	ЗАКОН ЗА: 1. заштита на културното наследство, 2. култура 3. издавачка дејност 4. меморијални споменици и спомен-обележја 5. авторско право и сродните права 6. финансиска поддршка на уметниците		1. Национална стратегија за развој на културата во РСМ за периодот 2018/2022, 2. Стратешки план на министерството за култура 2022-2024	

Во нашата земја постојат поголем број фактори што ги намалуваат можностите за подинамичен развој, како ниската продуктивност, неповолните демографски трендови, слаба искористеност на иновативниот капацитет, ниското ниво на ефикасност на државата во унапредување на развојот, бавниот напредок во ЕУ-интеграциите итн. Како значајни показатели за нивото на **економски развој** и состојбата во **трговијата и конкурентноста** издвоени се следните:

 X Екстремно низок БДП по глава на жител (4.100 евра, 2020 година), заостанува за 6,5 пати зад просекот на ЕУ (26.440 евра), а и зад другите земји од регионот.	 X Низок БДП по глава на жител изразен во стандард на куповната моќ (13.400 евра, 2021 година), заостанува за околу 2,5 пати зад просекот на ЕУ (32.300 евра).	 ✓ Тенденција на намалување на диспаритет во степенот на економската развиеност по региони мерено по БДП/жител. Скопскиот Регион е најразвиен, а по него еднакво се развиени Вардарскиот, Југоисточниот и Пелагонискиот.	 X Најслаб композитен индикатор за конкурентност меѓу земјите во поширокиот регион, рангирана е на 82. место во светот од 141 земја.
 X Континуиран пад на вкупната факторска продуктивност, односно има негативен придонес за растот на економијата, што се должи на ниската иноватиска способност на економијата и надолниот тренд на квалитетот на човечкиот капитал.	 X Пониско процентуално учество (33,9%, 2020 година) на вработеноста во индустријата со висока и средна технолошка компонента и во секторот на услугите засновани на знаење споредено со просечното учество во земјите од ЕУ-27 (46,3%)	 ✓ Најголем трговски партнер на Македонија е ЕУ, извозот од Македонија во ЕУ учествува со околу 80%	 ✓ Тренд на постојан раст на извозот и увозот на стока достигнувајќи 16,5 милијарди евра во 2021 година или зголемување од 68% во однос на 2015 година. Динамиката на раст на увозот е поголема споредено со извозот.

Република Северна Македонија е земја со ниска развојна перформанса, значително пониска од онаа на земјите во регионот. Сите индикатори за продуктивноста на македонската економија експлицитно покажуваат дека таа, долг период, се одржува на исклучително ниско рамниште. Интегрирањето на технолошките иновации, истражувањето и развојот, образованието, социјалната компонента (порамномерна распределба на доходот) и еколошката компонента (заштита на животната средина) во долгорочниот економски развој, се битни претпоставки за подобрување на развојната перформанса на македонската економија и на македонското општество. Притоа, концептот на т.н. зелен раст, зелени инвестиции и креирање зелени работни места може да даде посебен придонес во оваа насока, бидејќи најнепосредно е поврзан со воведување технолошки иновации во голем број економски сектори и посебно во секторот енергетика.

Земјоделството како клучно за искористување на домашните развојни ресурси и една од областите во која се вработени најголем број лица може да се прикаже со следните параметри:

 X Просечно учество на земјоделството во БДП од 9% во периодот 2011-2020	 X Просечниот дефицит на земјоделско-прехранбени производи во однос на надворешната трговска размена во 2020 година е околу 200 милиони евра.	 X Екстремно низок процент на обработливо земјиште под органско производство (0,3%) споредено со ЕУ (9,1%) (2020 година)	 ✓ Вкупната употреба на свежа вода како процент од обновливите ресурси на свежа вода (подземни и површински води) во РС Македонија изнесува околу 3,2% во 2019 и е на речиси исто ниво како и во ЕУ (3,6%). Високи индекси имаат држави каде што потрошувачката на вода во земјоделството е голема како Грција (13,3%) Италија (7,3%)
---	--	---	--

Клучните проблеми и предизвици во доменот на земјоделскиот сектор и безбедноста на храна, кои водат до ниска продуктивност и конкурентност и ниски приходи на земјоделските производители, се: големата раситнетост на земјоделските површини, со тенденција за нивна понатамошна фрагментација, кои резултираат со отсуство на економии од обем и невозможност за користење на расположливата механизација; неповолна образовна структура на работната сила во земјоделството и отсуство на менаџерски и претприемнички знаења и вештини на вработените; ниско ниво на инвестиции во земјоделството; застарена инфраструктура; лошо поставен систем на владина поддршка на земјоделството, кој апсорбира големи буџетски средства и испорачува незадоволителни ефекти; тенденција на намалување на сточниот фонд, несоодветна заштита на шумите; недоволното исполнување на барањата за безбедност на храната поврзани со биосигурносните мерки, критериумите за благосостојба на животните, стандардите за безбедност на суровото млеко и ветеринарно јавно здравство, потоа спроведувањето на добрите производни практики и нештетното отстранување на нуспроизводите од животинско потекло, како и правилната заштита на растенијата, од страна на операторите, а во прв ред на примарните производители, тенденција на опаѓање на сточниот фонд.

Рамномерен регионален развој е прикажан преку различни показатели во делот на економски развој, туризам и другите области. Како заклучок може да се издвои:

За да се задржи тенденција на ублажување на регионалните диспаритети во развојот и за да се осигури понатамошно намалување на хипертрофијата (економска, демографска, социјална и сл.) на Скопскиот Регион и посебно на градот Скопје, којашто резултира со многубројни дизеконии и ризици кон отпорност на кризи, природни непогоди и катастрофи, неопходно е: целосно усогласување на сите стратешки документи со новиот Закон за рамномерен регионален развој од 2021 година; зајакнување на координацијата и на меѓуинституционалната соработка на чинителите во областа на рамномерниот регионален развој; градење и зајакнување на институционалните капацитети на надлежните органи, посебно на локално ниво; воспоставување континуитет во мониторингот и спроведување на стратешките документи од областа. Дополнително, иако кај рамномерниот регионален развој акцентот примарно се става врз нивниот економски раст, економскиот развој на регионите во себе инкорпорира и други сфери на општественото живеење – заштита на животната средина, социјална инклузија, квалитетно образование, култура, спорт, справување со ризици и катастрофи, поврзаноста (патна и железничка инфраструктура и дигитализација) и сл.

Национална развојна стратегија – Состојби и предизвици

Туризмот има значаен потенцијал за зголемување на економскиот раст на државата, но и многу други бенефити, како регионален развој, развој на земјоделството, на производството на храна итн. Сепак, сумарните информации за состојбата на туризмот во РС Македонија се следните:

X Учеството на туризмот во

формирањето на БДП во РС Македонија е речиси најниско во регионот, односно туризмот во 2018 година учествувал со 3% во БДП (во ЕУ 3,9%).

X Половина од вкупните ноќевањата се во

Југозападниот плански регион (2019 година). Втор е Скопскиот со 21% и трет е Југоисточниот со 17%. Другите плански региони имаат незначително учество.

X Бројот на странски туристи бележи постојан раст достигнувајќи

кулминација во 2019 година, кога се евидентирани 1,58 милиони ноќевања на странски туристи. Пандемијата од КОВИД-19 му нанесе огромни штети на македонскиот туризам и доведе до пад на меѓународните туристички пристигнувања од околу 85% во 2020 во однос на 2019 година.

X Ниска искористеност на леглата –

27% во 2019, споредено со ЕУ каде што просекот е 50%.

Потребно е да се посвети посебно внимание на диверзификацијата на туристичката понуда и на подигање на нејзиниот квалитет на многу повисоко рамниште. Особено е значајно туризмот во својата понуда да вклучи многубројни аспекти на богатото културно и историско наследство на земјата и на спецификите на македонското кулинарство и македонската храна, водејќи притоа сметка за особеностите на одделните туристички региони, инфраструктурата и услугите. Ваквата ориентација ќе има значајно влијание за развој на земјоделството, на производството на храна како и за развој на селскиот туризам како потсектор со значаен, но, засега, неискористен потенцијал.

Младите и спортот може да бидат вистински амбасадори на државата, но предизвиците пред кои е исправена оваа област се огромни, а некои од нив се прикажани во продолжение:

X Низок

степен на доктори на науки (0.64 на 1.000 жители до 35 години), 3,5 пати понизок од просекот во ЕУ (2.1 на 1.000 жители)

X 70% од младите

никогаш не биле консултирани од властите, ниту на локално ниту на централно ниво, за креирање политики поврзани со разрешување на проблемите со кои се соочуваат

X Висока стапка на

дебелина според индикаторот на телесна маса (bmi) (55.7, 2017 година), што е нешто повисока од стапката во ЕУ (52)

X Половина од младите (50%, 2014 година) од 15

до 29-годишна возраст не спортуваат и не практикуваат каква било физичка активност. Само 1% активно се занимаваат со спорт

Во областа Млади и спорт она што е повеќе од потребно е зголемување на инвестициите за развојот на спортот, како и обезбедување можности и услови за подобро образование. Воведување мерит-систем во сферата на јавната администрација (на локално и на централно ниво) за да можеме младите и високообразованите кадри да ги задржиме во земјата. Засилени кампањи за стекнување и практикување здрави навики на младите.

Културното наследство и неговите специфики какви што се археологијата, музиката, литературата, јазикот и другите национални обележја (мултиетничко и мултикултурно општество) се оние што ја прават нашата држава различна од другите. Како држава имаме голема понуда, но прашањето е дали е таа искористена.

✓ Евидентирани околу 6.000 археолошки

локалитети.

X Ниска посетеност на културни настани,

трипати помалку споредено со просекот во ЕУ.

Во областа Култура еден од главните предизвици е, пред сè, зачувување на културното наследство, јазикот и традицијата и вклучување на културните настани, локации, во туристичката понуда. За остварување на ова, потребна е финансиска поддршка и регионална и меѓународна соработка, но и зголемување на менаџерските способности.

2.3 Животна средина и енергетика

Животната средина и енергетиката се меѓусебно поврзани и клучни аспекти за економската, социјалната и еколошката благосостојба на една земја. Начинот на кој една земја произведува и користи енергија има значајно влијание врз животната средина и климатските промени. Од друга страна, здрава животна средина е важна за човековата благосостојба, обезбедува чист воздух, правилно управување со отпадот, што придонесува за плодна почва за производство на храна и зачувување на природните ресурси важни за економски развој. Како поединечни области што се разгледуваат во овој контекст се следните:

- **Заштита на природата и биолошка разновидност** – клучна за одржување на балансот на екосистемите, зачувување на природните ресурси и промовирање одржлив економски развој. Исто така, зачувувањето на биодиверзитетот помага да се обезбеди опстанокот на различни видови, кои играат многу значајна улога во одржувањето на здравјето на планетата, какви што се опрашувањето, регулирањето на климата и контролата на штетници.
- **Климатски промени** – еден од најкритичните аспекти што мора да бидат вклучени во една национална развојна стратегија, бидејќи претставува глобален проблем и секоја држава во стратегијата ја рефлектира својата подготвеност за справување со овој проблем. Воведувањето соодветни политики и мерки за ублажување на климатските промени, придонесува за заштита на животната средина, економска стабилност и раст и справување со социјалните импликации.
- **Квалитет на воздухот** – од особена важност за промовирање јавно здравје и благосостојба, социјална правда, но и економска стабилност и зачувување на животната средина
- **Управување со отпад** – важен аспект бидејќи ги засега и еколошките и економските и здравствените системи и придонесува за одржлив развој. Соодветно инвестирање и управување со отпадот, придонесува кон почиста, поздрава и поодржлива иднина, со зачувани ресурси и намалени емисии.
- **Енергетика** – од клучно значење од повеќе аспекти. Од една страна, може значајно да придонесува за климатските промени. Токму затоа на енергетиката може да се гледа и како најголем потенцијал за намалување на емисиите, и зелена трансформација, која придонесува кон зелени работни места, односно економски придобивки. Сигурен и одржлив енергетски систем е клучен за обезбедување постојан раст на индустриите и на бизнисите, подобрување на животниот стандард и намалување на сиромаштијата. Безбеден енергетски систем, исто така, ја подобрува независноста на земјата, намалувајќи го влијанието на нестабилноста на цените на енергијата и обезбедувајќи пристап до енергија за време на криза.

За согледување на моменталната состојба во поглед на животната средина и енергетиката, од особена важност е да се издвојат најважните **правни акти** што ја регулираат оваа област, како и важечките **стратешки документи** што го претставуваат планираниот развој на државата, кои се прикажани во Табела 3. Во оваа тематска единица се нотирали неколку правни акти што се во фаза на пишување или носење, но има и такви чијашто изработка допрва треба да започне. Едни од позначајните закони што се долго време изработени и се чека на нивно донесување се Законот за климатска акција и Законот за биогорива. Од стратешките документи, клучен документ што е со измината важност, за оваа тематска единица е Стратегијата за управување со отпад којашто не е обновена (а била за периодот до 2020 година), како и Програмата за реализација на стратегијата за енергетика до 2040 година (којашто е изработена, но не е усвоена). Исто така, потребна е обнова на Планот за намалување на аерозагадувањето.

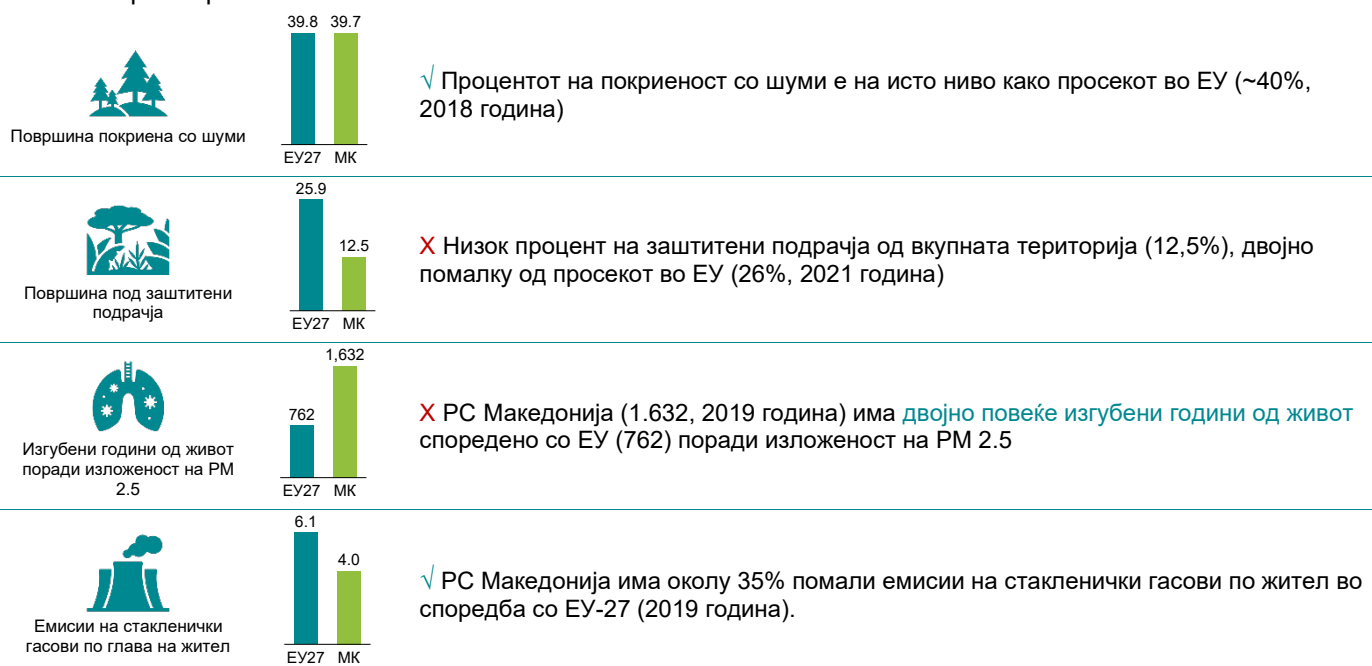
Национална развојна стратегија – Состојби и предизвици

ТАБЕЛА 3. ПРЕГЛЕД НА ЛЕГИСЛАТИВА И ПОВАЖНИ СТРАТЕШКИ ДОКУМЕНТИ ВО ТЕМАТСКАТА ЕДИНИЦА ЖИВОТНА СРЕДИНА И ЕНЕРГЕТИКА

Област	Легислатива		Статус	Стратешки документи	Статус
Животна средина, климатски промени и живеалишта	Заштита на природата и биолошка разновидност	Закон за заштита на природата		НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА: 1. заштита на природата (2017-2027) 2. биолошка разновидност со акциски план (2018-2023)	
	Квалитет на воздухот	Закон за квалитет на амбиентен воздух		1. Национален план за заштита на амбиентен воздух 2. Национална програма за намалување емисии 3. Национален план за редукција на емисии во воздухот за големи согорувачки постројки (2018-2027)	
				Програма за намалување на аерозагадувањето за 2019 година План за намалување на аерозагадување 2019-2020	
	Климатски промени	1. Законот за животната средина 2. Закон за природа 3. Закон за инспекциски надзор во животната средина		1. Долгорочна стратегија за климатска акција со Акциски план (до 2050 година) 2. Национален план за енергија и клима 3. Ревидиран национален утврден придонес за климатски промени 4. Четврти национален план за климатски промени	
		1. Закон за природа 2. Закон за инспекциски надзор во животната средина 3. Закон за климатска акција			
		1. Закон за трговија со диви животни 2. Интегрирана рамка и систем за ефикасно следење на деградација на земјиштето и биолошката разновидност 3. Целосно транспонирање на промените на ЕУ-директивите за воздух			
	Управување со отпад	ЗАКОН ЗА: 1. управување со отпад 2. управување со пакување и отпад од пакување 3. проширена одговорност на производителите за управување со посебните текови на отпад 4. управување со дополнителни текови на отпад во системот на проширена одговорност на производителите (текстил, гума, масла и возила) 5. управување со електрична и електронска опрема и отпадна електрична и електронска опрема 6. управување со батерии и акумулатори и отпадни батерии и акумулатори 7. животна средина			1. Национален план за управување со отпад (2020-2030) 2. Регионални планови за осум плански региони 3. Општински програми за управување со отпад
Стратегија за управување со отпад (2008-2020)					

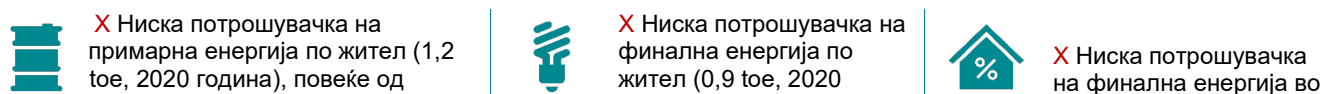
Енергетика	ЗАКОН ЗА: 1. енергетика 2. енергетска ефикасност		СТРАТЕГИЈА ЗА: 1. развој на енергетиката до 2040 година 2. климатска акција до 2050 година Национален план за енергија и клима Четврти национален акциски план за енергетска ефикасност (НАПЕЕ)	
	Закон за биогорива		Програма за реализација на стратегијата за енергетика до 2040 година	

За тематската единица животна средина и енергетика, во понатамошниот текст се направени анализи на моменталната состојба, и притоа се издвоени позитивните аспекти, односно предуслови, и негативните страни, нотирани како предизвици. Во однос на животната средина, во продолжение се дадени неколку главни параметри:

Задржување на покриеноста со шуми, но зголемување на површината под заштитени подрачја со истовремено обезбедување економски раст на тие подрачја. Ниската потрошувачка на енергија, сепак и изгубените години од животот поради изложеност на PM2.5, укажува дека Македонија е повеќе од двојно во полоша состојба од ЕУ-27, но не толку различна од земјите од Западен Балкан и Бугарија, што главно се должи на големата потрошувачка на биомаса во овие земји, која истовремено се смета и за обновлив извор на енергија, и им овозможува повисок процент на учество на ОИЕ. Потребна е замена на неефикасните печки на биомаса со ефикасни, но и со топлински пумпи (инвертер-клима уреди) кои се сметаат исто така за обновлив извор, поради нивната висока ефикасност. Ниското ниво на емисии на стакленички гасови треба да се задржи и да се намали со инвестирање различни видови обновливи извори на енергија.

Состојбата во енергетиката, како област со многу значајно влијание врз животната средина, може да се анализира врз основа на следните информации:

двојно пониско од ЕУ (2,8 toe).	година), двојно пониско од ЕУ (2 toe).	домаќинствата по жител (248 kgoe, 2020 година), повеќе од двојно пониска од ЕУ (555 kgoe).
 ✗ РС Македонија не ја оствари целта од 23% за учество на обновливи извори во бруто-финална потрошувачка на енергија во 2020 година (кога достигна ~19%), за разлика од ЕУ која ја надмина поставената цел за 2% и достигна 22% во 2020.	 ✗ Ниска продуктивност по единица потрошена енергија, речиси трипати пониска од ЕУ. РС Македонија со 1 kgoe создава 3,3 евра (2020 година), додека ЕУ со истата енергија создава 8,8 евра.	 ✗ 24% (2020 година) од населението не може да го загрее домот поради степенот на сиромаштија, што е повеќе од трипати поголем процент од ЕУ (7%).

Недоволно развиената економија и енергетската сиромаштија придонесуваат за речиси двојно помалата потрошувачка на примарна и финална енергија, што резултира со ниски емисии стакленички гасови по жител. Потребно е одржување ниско ниво на потрошувачка на примарна и финална енергија по жител, но со зголемување на економскиот раст, што значи поголема продуктивност по единица потрошена енергија, намалување на енергетската сиромаштија и имплементирање мерки за енергетска ефикасност

Отпадот е сектор со најбрзорастечки емисии на стакленички гасови во РС Македонија и има негативно влијание врз животната средина и како таков бара особено внимание. Главните недостатоци во овој сектор што може да се издвојат се:

 ✗ Минорен процент на рециклирање отпад од 0,7%, за разлика од ЕУ каде што процентот изнесува 48%.	 ✗ Недостиг на пречистителни станици за третман на отпадни води.	 ✗ Недостиг на стандардизирани депонии за комунален отпад.
--	--	--

Во областа Отпад потребно е неопходно отворање депонии што ги задоволуваат највисоките стандарди. Сепак, паралелно со тоа, треба да се работи и на намалување на количината отпад што се носи на депонии, пред сè со зголемување на ратата на рециклирање. Истовремено, не треба да се занемари третманот на отпадни води, пред сè со изградба на пречистителни станици.

2.4 Инфраструктура и институции

Инфраструктурата и институциите се важни за една земја затоа што ја обезбедуваат основата за економски раст и развој. Инфраструктурата како што се транспортните системи, комуникациските мрежи и енергетските капацитети овозможува непречено функционирање на економијата преку олеснување на протокот на стока, луѓе и информации. Институциите, какви што се добро функционалниот правен систем, транспарентна влада и стабилни финансиски пазари, обезбедуваат стабилна и предвидлива средина за работа на бизнисите, што привлекува инвестиции и го поттикнува економскиот раст. Дополнително, неопходни се силни институции за промовирање на доброто владеење, намалување на корупцијата и заштита на правата и слободите на граѓаните. Во таа насока, со оваа тематска единица се опфатени следните аспекти:

- **Транспортна инфраструктура** – неопходна за поврзување на луѓето и стоката, конкурентност на националната економија, одржлив рамномерен регионален развој и подобрување на квалитетот на живот. Сето тоа може да се постигне со соодветно планирање на транспортната инфраструктура, со што ќе се зголеми мобилноста на луѓето, ќе се обезбеди пристап на луѓето до основните услуги и капацитети, какви што се здравствената заштита, образованието и рекреацијата, ќе се намалат жртвите во сообраќајот како и емисиите на стакленички гасови, ќе се зголеми пристапот до пазари, работни места и услуги, особено во руралните и во оддалечените области.

- **Управување со водите и со водостопанската структура** – водата е витален природен ресурс и клучен двигател на општествениот и економскиот развој. Таа е незаменлив дел од системите за производство на храна и енергија на кои се потпира економијата и животот во целина. Деградацијата на водните екосистеми е резултат на комбинираното влијание на притисоците поврзани со развојот (на пр. демографски промени, урбанизација, земјоделство, индустријализација) и глобалните промени (на пр. климатски промени).
- **ИКТ-сектор и бродбенд инфраструктура** – витална улога во промовирањето на економскиот раст, подобрувањето на образованието, здравството, доброто владеење и премостувањето на дигиталниот јаз. Бродбенд инфраструктурата им помага на бизнисите да ја зголемат продуктивноста и конкурентноста и им овозможува на поединците пристап до мноштво информации и можности онлајн. Во образованието овозможуваат користење дигитални алатки за учење и онлајн ресурси, обезбедувајќи пристап до образование за луѓе што инаку можеби го немаат, во здравството може да ги подобри исходите на пациентите со овозможување далечински консултации, намалување на потребата за лични посети и зголемување на пристапот до здравствените услуги за луѓето во руралните и во оддалечените области. Понатаму, ИКТ и широкопојасната инфраструктура, исто така, играат важна улога во промовирањето на доброто владеење преку зголемување на транспарентноста, намалување на корупцијата и обезбедување на граѓаните пристап до владините услуги онлајн.
- **Просторно планирање** – помага да се обезбеди ефикасно и одржливо користење на земјиштето и на ресурсите, да се намали ризикот од неконтролирано урбано ширење, да се промовира компактно и ефикасно користење на земјиштето и да се заштитат природните области и културното наследство. Просторното планирање може да го поддржи економскиот развој преку идентификување области за инвестирање и развој, каде што ќе се обезбеди потребната инфраструктура и услуги за поддршка на овие активности. Ова може да помогне да се создадат подобри заедници, да се зголеми пристапот до вработување и услуги и да се поттикне одржлив економски раст. Всушност, улогата на просторното планирање е промоција на долгорочен и одржлив социо-економски развој, и спречување на неговото штетно влијание врз животната средина.
- **Владеење на правото и борба против корупцијата** – подразбира систем на функционирање на државните и на општествените институции во согласност со законските одредби. Демократската власт се заснова врз владеењето на правото и судската независност. За да можат институциите да работат според законот, неопходно е да постојат и ефективно да се спроведуваат механизми за заштита против корупцијата. Постои силна врска помеѓу владеењето на правото и сигурноста и стабилноста на земјата. Законското и транспарентно функционирање на државните институции е клучен предуслов за развојот на земјата.
- **Јавни финансии и фискална политика** – клучна улога во управувањето со економијата и во промовирањето на економскиот раст. Јавните финансии се однесуваат на приходите и на расходите на владата и како се управува со нив, а фискалната политика се однесува на употребата на државните трошоци и оданочувањето за да се влијае врз економијата. Таа помага да се ублажат флукуациите на економската активност, особено во време на економска криза, но и во периоди на брз економски раст. Исто така, игра важна улога во справувањето со нееднаквоста во приходите и промовирањето на социјалната благосостојба. Владата може да користи даночни политики за да го прераспреди приходот од поединци со високи приходи на поединци со ниски приходи, а со тоа да ја намали сиромаштијата и да го подобри животниот стандард. Дополнително, фискалната политика може да се користи и за поддршка на јавните добра и услуги какви што се образованието, здравствената заштита и инфраструктурата, што може да доведе до поправедна и поефикасна распределба на ресурсите.
- **Јавни институции** – обезбедуваат основа за функционално и стабилно општество, го спроведуваат владеењето на правото, промовираат добро владеење, обезбедуваат основни услуги и го поддржуваат економскиот развој и социјалната благосостојба. Јавните институции ги вклучуваат законодавната, извршната и судската власт, како и владините агенции и оддели одговорни за специфични функции какви што се образованието, здравството и одбраната.

Во тематската единица Инфраструктура и институции, основната **легислатива** што ја регулира областа, како и **стратешки документи** што го претставуваат планираниот развој на државата во оваа насока се прикажани во Табела 4. Оваа тематска единица за разлика од сите претходни има најголем број стратешки

Национална развојна стратегија – Состојби и предизвици

документи што не се усвоени, како, на пример, Стратегија за ИКТ, План за управување со речните сливови, Просторен план и Стратегија за реформи во правосудството и јавната администрација.

ТАБЕЛА 4. ПРЕГЛЕД НА ЛЕГИСЛАТИВА И ПОВАЖНИ СТРАТЕШКИ ДОКУМЕНТИ ВО ТЕМАТСКАТА ЕДИНИЦА ИНФРАСТРУКТУРА И ИНСТИТУЦИИ

Област	Легислатива	Статус	Стратешки документи	Статус
Транспортна инфраструктура	ЗАКОН ЗА: 1. јавните патишта 2. безбедност на сообраќајот на патиштата 3. превоз во патниот сообраќај 4. превоз на опасни материи во патниот и железничкиот сообраќај 5. работното време, задолжителните одмори на мобилните работници и на возачите во патниот сообраќај и уредите за запишување во патниот сообраќај 6. железничкиот систем 7. сигурност во железничкиот систем 8. воздухопловство 9. внатрешна пловидба		Национална транспортна стратегија	
Управување со водите и водостопанската структура, осигурување и здравствена заштита	ЗАКОН ЗА: 1. водите 2. снабдување со вода за пиење и одведување урбани отпадни води 3. утврдување цени на водните услуги 4. водостопанство 5. заштита и спасување 6. управување со кризи 7. хидрометеоролошки дејности 8. локалната самоуправа 9. градење 10. просторното и урбанистичко планирање 11. спроведување на просторниот план на Република Македонија 12. здравствена заштита		5. Националната стратегија за води 6. Развој на Национална студија за вода – дополнување на Водостопанската основа од 1974 7. Инвестицискиот план за водостопанската инфраструктура за периодот 2015-2025 8. Националната стратегија за заштита и спасување	
			Национална стратегија за земјоделството и руралниот развој за периодот 2014-2020	
			План за управување со речните сливови	
ИКТ-сектор и бродбенд инфраструктура	ЗАКОН ЗА: 1. електронските комуникации 2. централен регистар на население 3. електронско управување и електронски услуги 4. електронски документи, електронска идентификација и доверливи услуги		СТРАТЕГИЈА ЗА: 1. сајбербезбедност 2018-2022 2. реформа на јавната администрација 2018-2022	
			1. Стратегијата за отворени податоци 2018-2020 2. Националната стратегија за сајбербезбедност 2018-2022 3. Стратегија за реформа на јавната администрација 2018-2022 4. Стратегија за сајберодбрана од 2020	
			Националната ИКТ-стратегија 2020-2025	

Национална развојна стратегија – Состојби и предизвици

Област	Легислатива	Статус	Стратешки документи	Статус
Просторно планирање	ЗАКОН ЗА: 1. просторно и урбанистичко планирање 2. спроведување на Просторниот план на Република Македонија		1. Просторен план	
Владеење на правото и борба против корупција	ЗАКОН ЗА: 1. судовите 2. судскиот совет 3. Јавното обвинителство, Советот на јавни обвинители 4. Академијата за судии и јавни обвинители 5. правосудниот испит 6. нотаријат 7. адвокатура		СТРАТЕГИЈА ЗА: 1. информатичка комуникациска технологија за правосудството 2019-2024 2. развој на пенитенцијарниот систем 2021-2025 3. спречување корупција и судир на интереси 2021-2025 4. отворени податоци 2018-2026 5. реформа на јавната администрација 2018-2025 6. родова еднаквост 2021-2026	
			СТРАТЕГИЈА ЗА: 1. реформи во правосудниот сектор 2017-2022 2. бесплатна правна помош 2020 (комуникациска стратегија) 3. транспарентност 2019-2021 4. промоција на системот на заштита на укажувачите 2019 5. соработка на ладата со граѓанскиот сектор 2018-2020 6. РСМ за борба против тероризам и за борба против насилени екстремизам 2018-2022 7. борба против перење пари и финансирање тероризам 2017-2020 8. контрола на мало и лесно оружје 2017-2021 9. сајбербезбедност 2018-2022 10. одбрана на Република Северна Македонија 2020 11. развој на полицијата 2016-2020 12. едно општество и интеркултурализам 2020-2022 13. еднаквост и недискриминација (2016-2020)	
Јавни финансии и фискална политика	ЗАКОН ЗА: 1. буџети 2. јавен долг 3. акцизите 4. данок на додадена вредност 5. данок на добивка 6. данок на личен доход		СТРАТЕГИЈА ЗА: 1. управување со јавниот долг (2022-2024 со изгледи до 2026 година) 2. реформи на даночниот систем (2021-2025 година) и 3. ревидираната Фискална стратегија на Република Северна Македонија (2022-2024 со изгледи до 2026 година) • Програмата за економски реформи за 2022-2024 година • Планот за забрзан економски раст 2022-2026 година	

Национална развојна стратегија – Состојби и предизвици

Област	Легислатива	Статус	Стратешки документи	Статус
	7. данок на имот 8. комунални такси 9. административни такси 10. регистрирање на готовинските плаќања 11. финансирање на единиците на локалната самоуправа 12. јавна внатрешна финансиска контрола 13. јавни набавки		Стратегијата за формализирање на неформалната економија 2018-2022 година со Акциски план за сузбивање на неформалната економија (2021-2022).	
Јавни институции	ЗАКОН ЗА: 1. судовите 2. судската служба 3. адвокатурата 4. Народниот правобранител 5. Судскиот совет 6. Јавното обвинителство 7. Советот на јавни обвинители 8. организација и работа на органите на државната управа 9. установите 10. јавните претпријатија 11. вработените во јавниот сектор 12. административни службеници 13. Собранието на Република Македонија 14. Владата на Република Македонија, и други.		Стратешкиот план на Собранието за периодот 2023-2027 СТРАТЕГИЈА ЗА: 1. реформа на правосудниот сектор 2017-2022 2. реформа на јавната администрација 2018-2022, 3. транспарентност на Владата 2019-2021 4. отворени податоци 2018-2022 5. спречување на корупцијата и судирот на интереси	
			СТРАТЕГИЈА ЗА: 1. реформа на правосудниот сектор 2017-2022 2. реформа на јавната администрација 2018-2022 3. транспарентност на Владата 2019-2021 4. отворени податоци 2018-2022	
			СТРАТЕГИЈА ЗА: 1. реформа на правосудниот сектор 2023-2027 2. реформа на јавната администрација 2023-2030	

Основната **транспортна инфраструктура** во државата е релативно добро (прифатливо) воспоставена и може да се смета како добра основа за понатамошен развој и модернизација.

 X 81. место во светот по вкупна должина на патишта и автопати по жител (7,2 метри по жител)

 X 50. место во светот во однос на должина на железничка мрежа по жител

 X 2,7 пати помал број автомобили по жител споредено со ЕУ

 X Од 2007 до 2021 година речиси и да нема намалување на бројот на жртви во сообраќајни незгоди (околу 6.500)

Транспортниот систем ги нема сите карактеристики на целосно функционален, добро развиен и модерен транспортен систем. Политиките во овој сектор треба да се насочат кон оптимизирање на економските, социјалните и еколошките придобивки и инвестициите на секторот. Дополнително, потребно е зголемување на безбедноста на транспортот, подобрување на ефикасноста и подобрена удобност на патниците.

Управување со водите и водостопанската структура се клучен елемент на социо-економскиот развој на државата. Во оваа област како најзначајни параметри се издвоени:

Национална развојна стратегија – Состојби и предизвици

✓ Достапните годишни водни ресурси по глава на жител се околу 3.074 m³/година што е блиску до границата на расположливите водни ресурси неопходни за одржлив развој.

✓ Употреба на свежа вода како процент од обновливите ресурси на свежа вода изнесува 11,29% и е за околу 3 пп повисоко од просекот на ЕУ-27 (8,39%)

✗ Екстремно високи се загубите во водоводната мрежа, 62% во 2020 година.

✗ Висок процент на загадување на водите, нерегулирани испуштања (непрочистени) има дури 75%.

Деградацијата на водните екосистеми е во пораст како резултат на комбинираното влијание на притисоците поврзани со развојот (на пр. демографски промени, урбанизација, земјоделство, индустријализација) и глобалните промени (на пр. климатски промени). Загадувањето на водите е голем проблем во земјата, особено на (деловите на) водните тела во контакт со урбанизираните и индустриските области, како и подрачјата со концентрирано и интензивно земјоделско производство. Сепак, и покрај важноста на водите, институционалниот и поширокиот општествен одговор се чини дека недоволно ја следи растечката комплексност на предизвиците.

ИКТ-секторот и бродбенд инфраструктурата како основни двигатели на промовирањето на економскиот раст и подобрувањето во сите стратешки области, преку процесот на дигитализација, може да се анализира преку следните податоци:

✓ Умерен број домаќинства (30%, Q1 2021 година) со бродбенд со download брзина помеѓу 30-100 Mbps

✗ Екстремно низок број домаќинства (2%, Q1 2021 година) со ултрабрз бродбенд со download брзина од најмалку 100 Mbps (во ЕУ е 34%)

✗ Ниска искористеност на инфраструктурата, 15% на брза бродбенд и 1,2% на ултрабрза бродбенд мрежа

✓ Креирани портали за е-услуги и отворени податоци

✗ 35% од граѓаните се со основни и над основни дигитални вештини, додека просекот за ЕУ изнесува 54% (2021 година)

✗ Недостиг на работна сила во ИКТ

За соодветно справување на РС Македонија со предизвикот наречен дигитализација, потребно е да се инвестира значително повеќе во развојот на дигиталните вештини, а и во сајбербезбедноста, особено заради надминување на јазот – барани работни места и квалификуван кадар на пазарот. Политиките во сферата на ИКТ и бродбенд треба да се систематизираат, така што ќе се донесе Националната стратегија за ИКТ.

Како главен недостаток во областа на просторното планирање се издвојува недоволна транспарентност и инклузивност во постапката на стратешките документи. Исто така, секторскиот карактер на одделните стратегии често може да биде причина за неусогласеност на нивните цели и задачи, како и решенија и мерки што се зацртуваат како резултат на истражувањата во одделни сектори.

Невладеењето на правото и корупцијата сериозно го спречуваат општиот развој на земјата на начин што придонесува во уназадување на демократските вредности и на правната сигурност на граѓаните. Перцепцијата на граѓаните се смета за релевантен показател за состојбата во оваа тематска област:

✗ Општа перцепција е дека корупцијата е на високо ниво (39 во Македонија, во ЕУ 64, каде 100 е земја без корупција) и дека судирот на интереси, непотизмот, политизацијата и партизацијата на јавните институции претставуваат значителен

✗ Општ заклучок е дека граѓаните се во висока мера разочарани во врска со начинот на функционирањето на правосудните институции.

✗ Граѓаните идентификуваат силна врска помеѓу владеењето на правото и сигурноста и стабилноста на земјата и сметаат дека законското

општествен проблем.

и транспарентно функционирање на државните институции е клучен предуслов за економскиот раст на земјата.

Општиот заклучок е дека перцепцијата на луѓето за работењето на правосудните институции и нивото на корупција е на многу незавидно ниво. И покрај усогласеноста и инклузивноста на стратешките документи од тематската област Владеење на правото и борба против корупцијата, има тешкотии во спроведувањето, како резултат на недостигот на финансиски средства за исполнување на сите активности предвидени во акциските планови на стратегиите, но и како резултат на тоа што таа поминува неказнето кај политичарите.

Управувањето со јавните финансии обезбедува макрофинансиска одржливост, непречено извршување на виталните функции на државата, како и ефикасно и успешно спроведување на стратешките владини приоритети. Најважните показатели за јавните финансии и управувањето со нив се издвоени подолу:

 X Буџетскиот дефицит (како процент од БДП) во време на криза во 2020 и 2021 година достигна 8,2% и 6,4% соодветно. Мاستрихтските критериуми за фискална конвергенција препорачуваат годишен буџетски дефицит не поголем од 3% од БДП (ставено како ограничување и во Законот за буџет).	 X Реализирани капитални расходи како процент од планираните вкупни капитални расходи на консолидираниот централен буџет се во опсег околу 70-80% (2011-2021) со исклучок на 2018 (50%)	 X Учеството на капиталните расходи во вкупните расходи од 14% во 2012 е намалено на 8,6% во 2021 година.
 X Плати и надоместоци како процент од вкупните буџетски расходи е намален од 22% во 2011 година на околу 18% во 2021 година.	 ✓ Околу 5% учествуваат локалните буџетски приходи како процент во БДП. Колку е поголем процентот толку општините се понезависни.	 X Околу 60% е учеството на меѓувладините трансфери во вкупните локални приходи. Поголемото учество го намалува мотивот на ЕЛС за прибирање на сопствените приходи и создава зависност од „дарежливоста“ на централната власт.

Фискалната политика треба да продолжи да дава поддршка за економското заздравување, реструктурирање и забрзан економски раст од 4% до 4,5% на годишно ниво, со што би се намалил јавниот долг како процент од БДП, дури и при непроменето даночно оптоварување. Во однос на начинот на финансирање на буџетскиот дефицит, препорачливо е поголемо потпирање на надворешни извори и зголемен надзор над јавните претпријатија, особено оние што генерираат значителна финансиска загуба и акумулираат долг. Во креирањето политики неопходно е тие да се втемелени на докази и на научни/експертски анализи.

Потребна е рационализација на буџетските расходи и на прекумерната институционализација.

Јавните институции се оние што треба да бидат пример за владеење на правото, да промовираат добро владеење, да обезбедуваат основни услуги и да го поддржуваат економскиот развој и социјалната благосостојба. Главните карактеристики на состојбата во овој сектор се следните:

 X Сериозни проблеми со примената на мерит-системот во јавниот сектор	 X Градуелен раст од 1.291 јавна институција во 2016 до 1.346 во 2021 година (еднонасочен процес на создавање нови институции, без повремена ревизија и укинување на постојните)
 X Македонскиот политички и правен систем е квалификуван како „хибриден режим“ (неконсолидирана демократија), според извештајот „Нации во транзиција“ – Freedom House 2020	 X Конкретни политики во практиката не соодветствуваат на стратешките акти. Стратегијата за реформа на јавната администрација од 2018 година не споменува формирање нови министерства, напротив се говори за оптимизација на јавниот сектор, додека, пак, по нејзиното донесување беше формирано Министерството за политички

Целокупната институционална инфраструктура треба да претрпи реформи, на што ќе следуваат сериозни и длабински функционални анализи, кои ќе откријат, врз основа на научна методологија, кои институции треба да егзистираат и какви промени тие треба да претрпат, како и кои институции не треба понатаму да егзистираат. Дополнително, потребно е следење и усогласување на политиките што се имплементираат со политиките предложени во стратешките документи.

2.5 Вкрстување на тематските области

Краткиот осврт на спроведената анализа на состојбите во земјата (која е заснована не само на статистичките податоци туку и на широко спроведен дијалог, главно, со заинтересираната стручна јавност) во четирите тематски области: човечкиот капитал, економскиот развој, животната средина и енергијата и инфраструктурата и институциите (кои се разгледуваа во меѓусебна спрега, поради нивната повеќекратна зависност и поврзаност), и на консолидираните резултати во нејзини рамки, обезбедува показатели за фундаментално размислување за постигнатото ниво на националниот развој, како неопходна појдовна точка во градењето стратешка рамка, преку подготвување и донесување Национална развојна стратегија, која треба да го трасира правецот на развојот на земјата во претстојните 20 години, со проектирање можни сценарија на дејствување во очекувани, но и во непредвидливи ситуации, на пример, како појава на пандемија (пандемијата на КОВИД-19) и други природни непогоди (поплави, земјотреси и итн.), воена состојба (војната во Украина) и сл.

Притоа, аспектите преку кои се разгледуваат сите развојни области: дигитализација, социјална инклузија, добро владеење, отпорност на кризи, родова еднаквост и човекови права, се резимирани, одделно, во продолжение на текстот, поради нивната релевантност за согледување на предизвиците и на начинот за нивно надминување во контекст на моменталната состојба во државата.

2.5.1 Дигитализација и иновации

Потребата од дигитализација и иновации е потенцирана, главно, во сите сфери на дејствување што беа опсервирани во предметната анализа, од човечкиот капитал, растот, животната средина и енергијата до инфраструктурата и институциите.

Дигитализацијата е еден од основните предуслови за општествен и економски развој, со огромен потенцијал за подобрување на благосостојбата на граѓаните, намалување на социјалната поларизација и јакнење на социјалната кохезија. Поконкретно, постигнување повисок степен на дигитализација е фактор од суштинско значење за зголемување на ефикасноста и капацитетот на дејствување на институциите и за зголемување на ефективностa на деловните процеси, кој во себе ја вклучува понудата на голем број е-услуги за потребите на граѓаните и за потребите на економските субјекти. Па, така, кога е во прашање одржливиот развој на економијата во целина, дигитализацијата на услугите и на деловните процеси има потенцијал да креира синергиски ефект во намалувањето и рационализацијата на трошоците на работењето на компаниите и во заштедата на труд и енергија.

Национална развојна стратегија – Состојби и предизвици

 ✓ Во 2021 дури **84%** од домаќинствата користат компјутер и интернет споредено со 2007 година кога имало **19%**.
Брза динамика на создавање една од основните претпоставки за пораст на процесот на дигитализација.

 ✗ **Неравномерна** регионална дистрибуција на користењето компјутери и интернет од страна на домаќинствата. Под републичкиот просек се Вардарскиот Регион (71%), Југозападниот Регион (75%) и Југоисточниот Регион (77%)

 ✗ Македонските **бизнис-субјекти** (претпријатија) многу помалку практикуваат **е-трговија** и дигитализација на услугите за почнување и водење одредена деловна дејност **во однос на просекот на ЕУ**.

 ✗ Дигитализацијата е **најмалку** застапена во земјоделството. Резултат на вонредно **неповолната** старосна и образовна структура на вработените во секторот и пошироко на граѓаните во руралните подрачја

 ✗ Потребно е **дополнително вложување** во дигиталните капацитети во државата. **35%** од граѓаните се со основни и над основни дигитални вештини, додека просекот за ЕУ изнесува **54%**

Накратко сублимирано, треба да се обрне особено внимание за забрзување на процесот на дигитализација во областите на сите тематски единици, така што ќе се почне со автоматизирање на процесот на собирање и обработка на податоците и на нивната електронска размена, како и на е-услугите до страните што нив ги користат, што ќе овозможи натамошна меѓусебна и повеќенасочна одржлива комуникација и интеракција.

Иновациите се исто така еден од значајните фактори за зголемување на продуктивноста на трудот и на вкупната факторска продуктивност за реструктурирање на економијата кон сектори со повисока додадена вредност, за повисока конкурентност и за забрзување на динамиката на економскиот развој во целина.

 ✓ Во периодот 2018-2022 година, околу **48%** од македонските бизнис-субјекти се иновативни, наспроти **36%** во периодот 2012-2014 година

 ✓ Околу **48%** од македонските бизниси се иновативни (период 2014-2022), особено **натпросечна иновативност на** компаниите поврзани со зелена економија (енергетика и снабдување со вода, отстранување отпадни води и управување со отпад)

 ✗ РС Македонија е рангирана на 59. место од 132 земји, но сепак Европската комисија проценува дека е иноватор во подем, со иновативна перформанса од **45,6%** од просекот на ЕУ

 ✗ Креираната додадена вредност по работник кај малите и средните претпријатија што доминираат во вкупниот број бизнис-дејности во земјата е помала за 4-5 пати од просекот на ЕУ, на земјоделството и потсекторот сточарство е за 2-2,5 пати пониска. Според конкурентноста, Светскиот економски форум, во 2019 година, ја рангира РС Македонија на 82. место, меѓу 141 земја, и според овој индикатор земјата стои најлошо во регионот.

Овие показатели укажуваат на тоа дека технолошките паркови, стартап-компаниите и универзитетите треба да бидат лидери во развивањето иновативни решенија и производи. Инаку, во актуелниот момент, единствениот национален ентитет што континуирано ги поддржува иновативните проекти во земјата е Фондот за иновации формиран во 2013 година.

Како што се истакнува во Националната стратегија за ИКТ 2021-2025, неопходно е градење целокупен екосистем за дигитализација и иновации и обезбедување соодветна техничка и информациска инфраструктура за тоа, заради обезбедување соодветна околина и услови за дејствување и стимулации, што во крајна линија би довело и до запирање на процесот на „одлив на мозоци“ и до поттикнување и привлекување на младите таленти што заминале од државата заради ползување на придобивките од нивната активност.

2.5.2 Социјална инклузија

Социјалната инклузија и недискриминација е основа за подобрување на благосостојбата на граѓанското општество, и таа треба да се заснова на следните три клучни компоненти: промовирање инклузија за ранливите и за обесправените социјални групи, интегрирање на етничките заедници и зајакнување на улогата на општествените актери во областа на социјалната инклузија.

Оттука, социјалната инклузија се јавува како значаен дел од **регулативите** поврзани со сите дејности, а постојат и одделни закони со кои се регулира рамноправното вклучување на граѓаните во активности што можат да придонесат за нивен развој. Иако социјалната инклузија претставува голем предизвик во едно мултикултурно општество како македонското, сепак се прават важни напори за намалување на дискриминацијата и овозможување еднаков пристап до системите и учество во процесите на различните социјални групи, преку акциски планови, стратегии за општествен развој и интеркултурализам и други документи што се залагаат за обезбедување еднаквост, достапност, социјална правда, правичност, еднакви можности на жените и на мажите, вклученост и учество на граѓаните во одлучувањето и постигнувањето општествена кохезија, зголемени можности за подобар живот и вклучување во општествените процеси. Овозможувањето правичен третман е витален предуслов за градење инклузивни и одржливи економии и општества, што подразбира обезбедување координација и кооперација меѓу чинителите, институциите и различните нивоа на управување. Во тој контекст, почнувајќи од 2018 година, Владата почна да работи на развојот на концептот „Едно општество за сите“, односно на интеркултурализмот. Сепак, не постојат конкретни извештаи за спроведувањето на овој стратешки документ, поради што не може да се изведат соодветни заклучоци за досегашното негово спроведување.

Економскиот развој, пак, по дефиниција, покрај економскиот раст во себе, исто така, ги вклучува и социјалната и еколошката компонента на развојниот процес, а една од најизразените форми на социјална исклученост е егзистенцијата на висока невработеност и посебно на **долгорочна невработеност** по пол, возраст, националност и степен на образование, со напомена дека невработените не можат активно да партиципираат во економскиот развој, поради што се наметнува како исклучително значајно прашање и од овој аспект. Иако РС Македонија во последниве десет години значајно ја намали стапката на невработеност (од 31% во 2012 на 16,2% во 2020 година), таа е сè уште висока и продуцира висока социјална исклученост на популацијата во работна возраст, а долгорочната невработеност дополнително ја потенцира социјалната исклученост. Во државата, во 2020 година, речиси половина од невработените лица, односно 48,5% се долгорочно невработени, односно се невработени во текот на четири и повеќе години. Од друга страна, стапката на вработеност на младата популација е вонредно ниска (33,4%), односно пониска за 14 пп од показателот за вкупната вработеност во земјата. Овој показател, заедно со постоењето на долгорочната невработеност, особено кога станува збор за образовани и високостручни кадри, има погубни последици врз човечкиот капитал, т. е. води до негова **депрецијација** поради долго чекање за прво вработување и, што е уште полошо, до **губење на човечкиот капитал** поради миграцијата на кадрите во странство, но и стареење на населението. Други форми на социјална исклученост, релевантни за економскиот развој, се постоењето **регионални разлики** во степенот на економската развиеност, егзистенцијата на неформална економија и нерамномерната распределба на доходот. Регионалните дисбаланси во развојот, мерени според БДП по глава на жител, во 2020 година, се изразено нагласени во три плански региони: Полошкиот, чиј БДП по жител чини само 48% од републичкиот просек, Североисточниот (56,5% од републичкиот просек) и Југозападниот (73,6% од републичкиот просек). Нерамномерната распределба на доходот, според Џини-коефициентот, кој во 2020 година изнесува 31,4%, сè уште се одржува во толерантни граници, меѓу другото, и поради високото учество на социјалните трансфери во структурата на буџетските трошоци на земјата.

На крајот, би било корисно да се напомене дека сите споменати форми на социјална исклученост, што се релевантни за една конкретна област, имаат негативни импликации и во низа други сфери во општеството.

2.5.3 Добро владеење

Национална развојна стратегија – Состојби и предизвици

Под поимот „добро владеење“ се подразбира посветеност на владата кон создавање систем заснован на правда и мир кој ги штити човековите права и граѓанските слободи на поединецот. Постои директна врска помеѓу доброто владеење и човековите права. Доброто владеење е потребно за спречување на корупцијата, незаконитото и несовесно работење, како и на злоупотребата на нормите на административното право. Врз основа на овие индикатори, Светска банка го пресметува композитниот индекс Worldwide Governance Indicators (WGI), кој е показател за квалитетот на владеењето и за квалитетот на институциите.

✓ WGI за PC Македонија за 2020 изнесува 0,05, наспроти -0,7 во 2016 година, што упатува на **определен напредок** на земјата во оваа сфера. **Значително послаб** од оној на Бугарија (0,22), Хрватска (0,37) и, особено, на Словенија (0,84) (-2,5 е најслабо, а 2,5 е најдобро)

✗ **Најголемите слабости се констатирани во сферата на владеењето на правото и на корупцијата, особено онаа на високо ниво**

✗ Индикаторот за контрола на корупцијата изнесува -0,42, а во периодот по 2016 година (-0,29) што упатува на **влошување на состојбата**. **Значително послаби** од оној на Бугарија (-0,27), Хрватска (0,2) и Словенија (0,81).

✓ **Позначен напредок** е регистриран во сферата на транспарентноста. Самоиницијативното објавување податоци од страна на институциите, во 2021 година, изнесува **79%**, што упатува на добра транспарентност, но таа е пониска кај општините и изнесува **60%**. Од планските региони највисока транспарентност е регистрирана кај Источниот Регион (74 %), а најниска кај Скопскиот Регион (49 %), при што само две институции, Министерството за одбрана и Општина Карпош, достигнале активна транспарентност од 100%.

Обединетите нации, пак, воспоставиле осум начела за доброто владеење (консензуалност, партиципативност, спроведување на законитоста, ефективност и ефикасност, правичност и инклузивност, респонзивност, транспарентност и одговорност), а нивниот напредок најдобро може да се согледа преку податоците од Народниот правобранител, а потоа и преку податоците од Државната комисија за спречување корупција и од Комисијата за заштита од дискриминација. Осумте начела (кои во голема мера се совпаѓаат со подиндикаторите со кои се пресметува WGI) се прифатени и од Европската Унија и, исто така, се релевантни за сите подрачја на оваа предметна анализа.

Според Извештајот на ЕК за напредокот на Републиката во процесот на евроинтеграции за 2022 година и Годишниот извештај на Народниот правобранител за степенот на почитување, унапредување и заштита на човековите права и слободи, постои ограничен напредок во однос на остварувањето на осумте начела за добро владеење.

Консензуалност	се констатира минимален напредок во однос на општата комуникациска средина на државните институции, особено во некои области, од една страна, а од друга страна, се забележува влошување на поддржувачката околина за учество на јавноста во подготовката на законите, јавните е-дебати и во вклучувањето на јавноста во одредени конкретни процеси.
Партиципативност	во голема мера запоставено, посебно од аспект на застапеноста на пошироката јавност во креирањето јавни политики донесувањето одлуки и нивно спроведување.
Спроведување на законитоста	постои висок степен на незадоволство на граѓаните од квалитетот на услугите на јавните институции, нивното придржување кон законите во остварувањето на нивните функции и постоењето ефективен надзор над законитоста на нивното постапување.
Ефективност и ефикасност	се констатира висок степен на неажурност со одлучувањето по барањата на граѓаните и незадоволство од донесените одлуки и можностите за нивно обжалување или остварување ефикасна судска заштита.
Правичност и инклузивност	не се остварува на потребното рамниште особено во областите на заштита од дискриминација и соодветна и правична застапеност и правата од работен однос.
Респонзивност	постои одреден напредок со скратување на роковите во кои институциите одговараат на барањата на граѓаните.
Транспарентност	се констатира различен степен на напредок, што резултира со повисоко рангирање на одделни министерствата (Министерството за одбрана и Министерството за финансии) и на Владата, во

	споредба со други институции, чијашто транспарентност мора значително да се подобрува.
Одговорност	е под рамништето на начелата на владеење на правото, загрозувано со појавата на ендемска корупција, практиката на казнена неодговорност и нефункционирањето на политичка одговорност на носителите на јавни функции поради партизацијата на јавниот сектор.

Ненадминувањето на постојните слабости во остварување на постулатот на добро владеење се должи на непостигнувањето политички консензус околу донесувањето на законодавството за организација и работа на органите на државната управа и новата законска рамка за управување со човечки ресурси (нов Закон за организација и работа на органите на државната управа, ревизија на Законот за административни службеници и Законот за вработените во јавните служби и нов Закон за висока раководна служба). Новата законска рамка треба да обезбеди оптимизација на бројот и видот на органи на администрацијата и на државните органи воопшто. Тоа подразбира ревидирање, најнапред, на организацијата на министерствата и доколку е потребно измена на зацртаните ресори. Понатаму, новата законска рамка треба да ја ограничи можноста органи на државната управа да се формираат со посебни закони. Имено, бројот и видот на сите органи на државната управа, односно министерствата, органите во нивен состав, самостојните органи на државната управа и управните организации треба да се уреди со системски пропис, а тоа е Законот за организација и работа на органите на државната управа за чие донесување е потребно двотретинско мнозинство во Собранието. На тој начин ќе се намалат можностите за арбитрарно формирање органи на администрацијата. Освен тоа, кога станува збор за институциите во јавниот сектор воопшто, потребно е ревидирање на бројот и видот на јавните претпријатија, особено на локално ниво. На ова прашање треба да се обрне внимание во Законот за јавните претпријатија чии одредби треба да придонесат кон почесто ползување на можноста да се формираат заеднички јавни претпријатија на општините.

Новата законска рамка треба да гарантира и ефективно остварување на системот на вработувања, унапредувања и отпуштања врз основа на заслуги, вклучително и кај повисоките раководни места, спроведување на Законот за општата управна постапка со фокус на електронската размена на документи и подобрување на раководната одговорност со обезбедување финансиски и друг надзор од независни надзорни тела, особено од Државниот завод за ревизија, Државната комисија за спречување на корупцијата и Народниот правобранител.

Во контекст на доброто управување, клучна е и дигитализацијата на органите на администрацијата и на јавниот сектор воопшто, особено во поглед на создавање услови и можности за давање услуги на граѓаните по електронски пат. Тоа имплицира сериозни инвестиции во унапредување на Националниот портал за електронски услуги и Платформата за интероперабилност на јавните институции.

2.5.4 Отпорност на кризи и природни катастрофи

Подготовката на секоја долгорочна стратегија подразбира инкорпорирани сценарија за надминување евентуални ризици и неизвесности, затоа што тие, сепак, се дел од општественото живеење. РС Македонија има донесено голем број стратешки документи во кои директно или индиректно се уредува отпорноста на кризи и на природни катастрофи. Само во делот на одбраната и на безбедноста се донесени неколку стратегии и тоа:

Стратешки документи	Статус
1. Стратегија за одбрана на Република Северна Македонија	
2. Долгорочен план за развој на одбранбени способности 2019-2028	

Национална развојна стратегија – Состојби и предизвици

Стратешки документи	Статус
1. Стратегија на Република Македонија за борба против тероризам 2018-2022	
2. Национална стратегија на Република Македонија за борба против насилан екстремизам 2018-2022	
3. Национална стратегија за борба против перење пари и финансирање тероризам 2017-2020	
4. Национална стратегија за контрола на мало и лесно оружје 2017-2021	
5. Стратегија за сајбербезбедност 2018-2022	
6. Стратегија за развој на полицијата 2016-2020	

Во Националниот план за управување со отпад на РСМ 2021-2031 година е дефинирано дека при определувањето локации за регионални депонии, треба да се земе предвид ризикот од поплави. Од друга страна, целите дефинирани во Нацрт-извештајот за оценка на животната средина реферираат на приспособување на управувањето со отпад кон климатските промени, вклучувајќи ги поплавите, екстремните температури и сл., како и мерки за заштита од ризикот од поплави.

Ризиците од појава на длабоки и тешки рецесии (каква што беше Големата рецесија од 2007 до 2009 година и кризата предизвикана со појавата на пандемијата од КОВИД-19) се реални, бидејќи бизнис-циклусите се иманентна законитост на современите економии и се повторуваат постојано, во основа, во неправилни и непредвидливи временски периоди, т. е. во неконзистентни амплитуди на замена на рецесиите со експанзии и обратно.

 ✓ Центарот за управување со кризи (ЦУК) има воспоставено најсеопфатен и најсистематизиран ИКТ-систем во земјата што се состои од различни веб-апликации и бази на податоци за сите елементи на ризикот (реализација на Рамката од Сендаи).	 ✗ Не е донесен закон за критична инфраструктура, но со системот на ЦУК е направена инвенторизација на критичната инфраструктура и на другите елементи во ризик, демографски податоци (население), регистар на капацитети и ресурси на Системот за управување со кризи, база на податоци за информации и документација, модул за решенија засновани на природата (вклучувајќи ризици од ерозии, лизгање на земјиштето, порои).
 ✗ Државата и општините во рамките на своите буџети имаат задолжителна резерва од 3% (премала) која се користи во случај на итна состојба или катастрофа за одговор на нив.	 ✗ Удвоен јавен долг во периодот од 2008 до 2014, а во пандемијата достигна над 60%, како учество во БДП, со што фискалниот простор на земјата ги лимитира можностите на фискалната, па и на монетарната политика за интервенција и за надминување на кризите при евентуална појава на нови потешки рецесии во иднина.
 ✗ Во минатите две децении се случиле 12 катастрофални настани, кои однеле 72 човечки животи и предизвикале големи материјални штети, особено во земјоделството и во потсекторот шумарство.	 ✗ Поплавите се број еден профил на опасност по државата. Во текот на 2015 и 2016 година, загубени се 31 човечки живот и предизвикана е штета од 177,4 милиони USD, што упатува дека управувањето со водите, а со тоа и со водостопанската инфраструктура, како дел од критичната инфраструктура, може да се смета за клучен сегмент за намалување ризици од катастрофи.

Токму затоа Рамката од Сендаи за намалување на ризиците од катастрофи 2015-2030, интегрирана и во Целите за одржлив развој, упатува на спречување нови и намалување на постојните ризици од катастрофи, преку имплементација на интегрирани и инклузивни мерки за намалување на изложеноста и на ранливоста и за зголемување на подготвеноста за одговор и закрепнување. За да се постигне напредок, имплементацијата треба да вклучи промовирање на истражувањето и на знаењето за ризикот од катастрофи на сите нивоа, кампањи, социјални медиуми. Ваквиот пристап ќе доведе до јакнење на отпорноста на општествените системи и на заедницата, што, пак, ќе помогне за значајно намалување на штетите од катастрофите и обезбедување на услугите на корисниците.

Во сферата на фискалната политика, повеќе од неопходно е Владата да го применува т.н. The tax smoothing principle, што подразбира креирање буџетски суфицити во „добри времиња“, кои ќе создадат простор за фискални стимули во време на рецесии. Исто така, круцијално е да се истакне и дека најзначајна фаза во управувањето со ризиците е раното предупредување (превенција), што е особено ефикасно ако навремено се преземаат и соодветни мерки пред неговото прераснување во фаза на конкретна опасност. Значајноста од функционирањето на надлежните институции за време на вонредната состојба прогласена во државата поради пандемијата од КОВИД-19, што се одликуваше со недоволната подготвеност (изразена и во првата фаза на бегалската криза прогласена на северната и на јужната граница на Републиката во 2015 година) и нивната реакција (распуштено Собрание, донесување уредби со законска сила, меѓу кои и спорни од аспект на човековите права, и непостоење попрецизна законска регулатива за вонредната состојба), како и од примената на уредбите со законска сила, ја потенцира неопходноста од стратешко планирање за надминување на ризиците.

2.5.5 Родова еднаквост

РС Македонија ја препознава родовата еднаквост како еден од клучните аспекти за просперитет на целото општество и има поставено цврста рамка за нејзино унапредување. Оваа рамка е во согласност со начелата на ОН, ЕУ, Советот на Европа, ОБСЕ и со националните заложби и политики, што води до тоа дека законската регулатива и стратешките документи се зајакнати. Донесени се:

- Стратегијата за родова еднаквост 2022-2027, која е основниот стратешки документ на РС Македонија со кој се воспоставува сеопфатна рамка со активности за унапредување на родовата еднаквост и статусот на жените во општеството, кои подразбираат еднакви права, пристап до

Национална развојна стратегија – Состојби и предизвици

ресурси, можности за заштита во сите сфери на животот, односно општество во кое жените и мажите ќе имаат исти привилегии и одговорности и ќе ги остваруваат во вистинско заедничко партнерство.

- Акциски план за спроведување на конвенцијата за спречување и борба против насилство врз жените и домашно насилство на Република Македонија 2018-2023.

Дополнително, извештајот на Европската комисија за напредокот на земјата во 2021 година препознава подобрување на родовата интеграција и на почитувањето на правата на жените. Нотирано е постигнување одреден напредок во родовата еднаквост, со усогласување на законодавството со Истанбулската конвенција, како и со Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство, предвидувајќи значително подобрување на институционалната сфера и сеопфатна поддршка на жртвите од родово базирано насилство.

Состојбата со родовата еднаквост е сосема различна кога станува збор за нејзиното спроведување во различни сектори и дејности (значително бавен напредок во земјоделството).

 Х Вкупниот број жени носители на земјоделски стопанства изнесува само 10,4%, а само 12% од нив се сопственици на земјиште	 Х Ниско учество во донесувањето релевантни деловни одлуки	 Х Само 16,6% жени вработени во секторот снабдување со електрична енергија, гас, пареа и климатизација
 Х Во ИКТ и во енергетскиот сектор и на техничките факултети доминираат мажите, кои најчесто се и на раководни позиции	 ✓ Во 2021 година, РС Македонија е забележана како лидер во Европа, со 53% жени истражувачи	 ✓ Повисокиот процент жени вработени во државните институции, односно 75%, од кои на раководни функции се 36%

Сепак, кога станува збор за стипендирање (МЕПСО, ЕСМ и ЕВН) студенти од техничките факултети, жените покажале подобри резултати, што е резултат на нивниот подобар успех во студирањето, бидејќи критериумите се идентични без оглед на родовата разлика.

И државата презема мерки за родово одговорно буџетирање, обезбедувајќи буџетско финансирање под менторство на УН Жени, а веќе спроведено од 14 ресорни министерства, 3 државни агенции што имаат доставено родово буџетски изјави и конкретни буџетски програми на поддршка на дејноста на жените (на пр., ГД Поддршка за развој на малите и средни претпријатија). Институциите ги препознаваат родовите нееднаквости и ги адресираат преку секторски програми, а Законот за буџети вклучува родова перспектива што овозможува алоцирање средства за адресирање на родовите нееднаквости. Процесот на обезбедување родово одговорно буџетирање е од особено значење, заедно со истакнување на улогата на граѓанскиот сектор и поддршката од меѓународните организации за вградување на родовата перспектива.

Наведената нерамномерна состојба ја потенцира важноста за активно следење на родовата перспектива во сите сфери на општествениот живот, но недостасува систематско собирање податоци за родовата еднаквост, вклучувајќи и податоци за родовото насилство. Остануваат активности што треба да се реализираат како што е донесување на измените во Кривичниот закон што се предвидени во однос на родово базирано насилство. Она што е за поздравување се зајакнатите капацитети на професионалните структури во институциите за унапредување на родовата еднаквост и подигната е јавната свест за препознавање на различните форми на насилство врз жените.

2.5.6 Човекови права

Во согласност со Целите за одржлив развој, неопходно е анализата на состојбата на општествениот развој да биде заснована врз начелото на почитување на човековите права. Пошироко гледано, човековите права во развојниот процес претпоставуваат долг и здрав живот во здрава животна средина, добро образование и пристапен животен стандард. Низ овие три димензии УНДП го пресметува Индексот на човечкиот развој ([Human Development Index – HDI](#)). Според овој показател, РС Македонија е рангирана на 82. место меѓу 189 земји.

Начелото засновано на почитување на човековите права во различните јавни услуги се води од приоритетот што се однесува на креирање еднакви можности за пристап до услугите, кои понатаму ќе резултираат со подобрување на капацитетите на граѓаните и нивната благосостојба, а со тоа ќе се влијае и врз намалувањето на нееднаквостите и сиромаштијата.

Придржувањето до начелото во сферата на јавните финансии, подразбира негова имплементација од процесот на собирање на јавните давачки до начинот на кој средствата се распределуваат и се трошат, од една страна, и од друга страна, од процесот на мониторинг и евалуација на распределбата на приходите до ефектите од имплементираните политики. [Лошо дизајнираните даночни политики](#) може да ја влошат социоекономската нееднаквост и несразмерно да го постават товарот на оданочувањето. [Недоволната вклученост](#) во донесувањето на одлуките, доведува до [неправилна дистрибуција на средствата](#) за исполнување на обврските на државата за заштита на човековите права. Иако фискалната транспарентност е значително подобрена во последните неколку години, сепак неопходни се напори да се доближат релевантните податоци поблиску до граѓаните, особено до најранливите групи.

Пристап до правда претставува право на граѓаните непречено да ги остваруваат своите права со слободен пристап до судските и до другите инстанции, да се постапува по нивни претставки. Инструментите, кои државите може и треба да ги употребуваат заради остварување на пристапот до правда, вклучуваат: правна заштита (признавање правна, деловна и процесна способност), зајакнување на правната свест и информирање, бесплатна правна помош, правични судски и управни постапки, ефикасно извршување и зголемена улога на парламентот, на Народниот правобранител и на граѓанското општество. Постои потреба од [проширување на законската рамка и спроведување јавна кампања за подигање на свеста за остварување на правата на граѓаните, особено на ранливите категории](#). РС Македонија, во споредба со другите европски држави, издвојува [еден од најниските износи на буџетски средства за бесплатна правна помош по глава на жител](#) од 0,16 во 2020 година, а со тоа значително заостанува зад медијалната (вообичаената) вредност на земјите членки на Советот на Европа од 3,1 евро/жител.

Меѓу мерките што треба да ги преземе секоја држава, со цел потполно да се остваруваат правата на граѓаните, се вбројуваат и програмите на техничката и на стручната ориентација и обука, политиките и методите за постигнување постојан економски, социјален и културен развој и квалитетни услови што на човекот му гарантираат уживање на основните политички и економски слободи.

2.6 Сумарен преглед на состојби, противречности и празнини

Врз основа на прегледот на моменталната состојба и на прикажаните предизвици и можности по тематски единици, направен во претходните глави, како и вкрстената анализа на тематските единици, во оваа глава

е направен сумарен преглед на состојбите, каде што главен акцент се става на извлечените противречности и празнини што се нотираани.

Светската економска криза, европската должничка криза, пандемијата, енергетската криза, како и воениот конфликт во Украина се шокови од екстерна природа, кои имаат негативно влијание во сите сфери на општественото живеење. Ова особено е значајно за Македонија, како увозно зависна држава, пред сè енергетски, која директно ги чувствува овие надворешни влијанија, кои предизвикуваат силни фискални импликации, со што се **оневозможува исполнување на краткорочните и долгорочните цели зацртани во стратешките документи**. Дополнително, неисполнувањето на целите произлегува и од неусогласеноста на политиките што се носат со оние што се дефинирани во стратешките документи во одредени области. Системски проблем претставува и тоа што изработката на стратешките документи се финансира од национални и странски донатори (затоа често се доцни со изработка на стратешки документи додека да се пронајде донатор) како и недоволната транспарентност и инклузивност во постапката на донесување стратешки документи и правни акти, како и недоволната координираност помеѓу институциите. Големо влијание на неисполнувањето на стратегиите има финансискиот аспект, преку неповолната структура на македонската економија, т. е. на високото учество на традиционалните сектори (трговија, градежништво, земјоделство, преработувачка индустрија) во македонскиот БДП, кои се одликуваат со ниска додадена вредност и ниска продуктивност, наспроти скромното учество на модерните економски сектори кои во себе го апсорбираат технолошкиот прогрес (знаењето и технолошките иновации), што претставува сериозен лимитирачки фактор за динамизирање на растот и развојот.

Евидентиран е фундаментален расчекор помеѓу ниските буџетски приходи и неефикасните и пообемни буџетски расходи, во кои владините инвестиции се со ниско учество и подреализирани. Странските директни инвестиции, пак, не се проследени со вклучување на локалните фирми во производството на инпути за потребите на странските компании, со што изостанува и нивното вклучување во вредносните синџири на странските директни инвестиции. Вкупната факторска продуктивност покажува континуиран пад, односно има негативен придонес за растот на економијата поради ниска иновациона способност и надолен тренд на квалитетот на човечкиот капитал. Посебен проблем, што е карактеристичен за сите подрачја, е недостатокот од институционална меморија (пренесување искуства и знаења на нов кадар, документи, менторски систем и сл.), што во новите социо-економски услови и промените на актерите негативно се одразува врз континуитетот на кој се заснова планирањето и остварувањето на стратешките планови.

Како долгорочен континуиран проблем се евидентирани **невработеноста**, несоодветниот квалитет на образование за денешните потреби на **пазарот на труд** и ерозијата на човечкиот капитал. Неповолна старосна и образовна структура особено е изразена во еден од секторите што има најголем број вработени, а тоа е земјоделството.

Постоењето високи приватни трошоци за одредени услуги (на пр. здравство, судски такси и други екстрафискални трошоци на граѓаните и на правните лица) е надополнето со административни бариери, а лошиот квалитет на услугите е резултат на бавноста на постапките и нивната недоволна или нефункционална дигитализација. Овие високи приватни трошоци, особено во здравството придонесуваат за зголемување на **јазот помеѓу приватниот и јавниот сектор**. Државата нема воспоставено јасна поделба на одговорностите помеѓу надлежните институции и ефикасна соработка помеѓу сите релевантни чинители. Постои недостиг на доверба меѓу јавниот и приватниот сектор, несоодветност на институционалните капацитети на национално и на локално ниво, и особено слаба екипираност со стручен кадровски потенцијал и неефикасност на инспекциските служби на национално и на локално ниво. Дополнително, корупцијата прикажана низ бројки во претходните глави, како и партиските вработувања уште повеќе ја зголемуваат недовербата на граѓаните и на приватниот сектор во јавните институции. Министерствата и органите на државната управа како и јавните служби се недоволно функционални и ефикасни и поради непостоењето на мерит-системот во јавната администрација.

Партикуларниот пристап кон развојот на одделните подрачја резултира со преклопување на стратешките цели и несоодветност на конкретните политики и мерки и активностите за нивното остварување, така што пренагласувањето на секторскиот аспект го отежнува согледувањето на повисоките заеднички цели и политики и мерки за нивно спроведување. Основна аномалија на сите подрачја е непостоењето **интегрална национална развојна стратегија**, што се рефлектира врз неповрзаност на целите, како и мерките и активностите за нивно остварување, различната временска рамка за нивното остварување и неусогласеноста на базичните показатели и претпоставки врз кои се градат поединечните стратешки пристапи. Така, на пример, планирањето на развојот на одделни економски области, како што е развојот на градежништвото, недоволно ги уважува проектираните цели за заштита на животната средина, стратешкиот пристап кон реформата на јавните услуги не кореспондира секогаш со потребите на економскиот развој кои наметнуваат нови барања за јавната администрација итн.

Можностите за **подобра синхронизација и подобрувања на стратешкиот пристап** кон одделните подрачја треба да се утврдат врз основа на дедуктивен пристап, кој подразбира одредување на основните цели на НРС, нивните приоритети и динамика на нивното постигнување, како и поставувањето конзистентна методолошка основа за креирање на одделните стратешки подрачја низ користење компатибилни бази на податоци и политики, закони и други мерки што се усогласени со политиките на ЕУ и европските и меѓународните цели и стандарди на долгорочниот одржлив развој на земјата.

Како основен постулат во креирањето на НРС мора да биде општата согласност дека нема остварување забрзан економски раст и развој без човечкиот капитал со кој располага државата. Основна идеја во нејзиното конципирање и спроведување мора да претставува запирањето на заминување млад и способен кадар и работници, како и на депопулацијата на сè поголем број населени места. Исто така, НРС треба да ги ефектуира сите, денес запоставени потенцијали на забрзан економски развој, какви што се можностите за развој на туризмот, модернизацијата на земјоделството и зголемувањето на домашното производство на здрава храна, зголемувањето на продуктивноста и конкурентноста на македонскиот екстерен сектор и неговото интегрирање во глобалните синџири на вредности, развојот на „смарт“, циркуларна и зелена економија со енергетска трансформација и зголемување на учеството на обновливи извори на енергија со задржување ниско ниво на потрошувачка на енергија. Притоа, заштитата и унапредувањето на животната средина претставува приоритет што налага воведување и користење нови технологии како и унапредување на планирањето на просторот и на рамномерниот регионален развој.

Енергетската транзиција со себе носи голем број предизвици и посебен акцент е потребно да се стави на регионите каде што електричната енергија се произведува од термоелектраните на јаглен во кои енергетската транзиција мора да биде праведна и да им овозможи на засегнатите граѓани од овие региони преквалификација на други работни места.

Зајакнувањето на човечкиот капитал треба да ги надмине проблемите со недостиг на кадри во повеќе области, но и со структурната невработеност. За да се надминат овие проблеми, потребно е во рамките на НРС да се обрне внимание на реформа на образовниот систем – деполитизација во сите сфери на образованието, континуитет во реформите (да се заврши една реформа, па да се отпочне друга), профилирање на образованието со оглед на реалните потреби на стопанството во државата, социјална инклузија во содржините на образовните програми, повеќе услови за кариерен развој на наставниците и слично. Исто така, потребно е да се предвидат мерки за унапредување на науката и истражувањето, односно треба да се започне со еден сеопфатен преглед на законските и на стратешките акти што ја регулираат научноистражувачката област. Потоа, треба да се интервенира во респективните документи, со цел да се овозможи интернационална соработка, зголемена интеракција меѓу академската и индустриската сфера, да се овозможи градење центри на одличност, иновациски технолошки паркови и специјализација на кадрите. Особено важно во поглед на човечкиот капитал е да се надмине недостигот на кадри во ИКТ-секторот.

За унапредување на квалитетот на животот, исто така е неопходно да се реформира здравствениот систем. РС Македонија е една од земјите во Европа која најмалку троши од средствата за јавно финансирање на здравствената заштита и граѓаните се оптоварени со висок степен на приватни плаќања и покрај плаќањето на придонесите за здравствено осигурување. Потребно е НРС да го издвои здравството како приоритет и да се утврдат конкретни мерки и активности чијашто цел ќе биде надминување на важните системски слабости. Неопходна е нова здравствена мапа на РС Македонија, со утврдени потреби од медицински кадар на краток и на долг рок. За да се операционализираат сите стратешки цели утврдени во Стратегијата за здравје 2021-2031, потребно е да се квантифицираат фискалните импликации, да се дефинираат детални акциски планови за сите цели, да се обезбеди широка поддршка за промените и да се даде сериозен фокус за овие крупни реформи. Особен фокус треба да се стави на воспоставување механизам на следење, мерење и унифицирање на квалитетот на здравствени услуги низ целата територија и квалитетот на лекови, со цел да се подигне нивото на здравствената заштита на населението.

Паралелно со здравствениот систем, развојот на социјалната политика и пензискиот систем во РС Македонија налага генерирање динамички планови во домените на намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост, унапредување на опфатот и адекватноста на надоместоците за социјална и детска заштита, развојот на социјалните услуги и нивно контекстирање во економскиот развој, со зголемување на вработеноста на ранливите групи, радикално зголемување на опфатот на згрижување и воспитување на децата во детски градинки и центри за ран детски развој, обезбедување одржливост на пензискиот систем и трансформација на општеството кон поголема респонзивност кон растечката популација на возрасни лица. Развојните планови мора да опфатат зајакнување на децентрализацијата и на меѓуопштинската и регионална соработка, унапредување на вониституционалната социјална заштита, унапредување на достапноста до здравствена заштита за социјално ранливите и исклучени категории лица, обезбедување еднаков пристап до квалитетно инклузивно згрижување, воспитување и претшколско образование, натамошно ширење и унапредување на мрежата и на капацитетите за институционално сместување и грижа за возрасните лица, како и унапредување на животниот стандард и на вкупните услови за живот на возрасните лица.

Во директно заемно дејство со идентификуваните точки на синхронизација и подобрување е унапредувањето на владеењето на правото и доброто управување низ подобрување на инфраструктурата и зајакнување на стабилноста, независноста и ефикасноста на институциите. Потребата за создавање инфраструктура – енергетска, патна, водоснабдување итн., е императив наложен со концептот на општество на еднакви можности. Тој се однесува во прв ред на населението во руралните средини или во помалите градски населби, кое мора да има пристап до пат, што ќе влијае и врз намалување на нееднаквоста меѓу планските региони. Нужните инфраструктурни инвестиции мора да бидат засновани врз подобро просторно планирање и усогласување на националниот и на локалните просторни планови, генерални и детални урбанистички планови, како и покриеност на целата територија на државата со плански развојни документи. За полесно комуницирање е неопходно да се обезбеди побрз развој на ИКТ и на бродбенд инфраструктурата. Исто така, клучно значење за квалитетот на живот има и водостопанската инфраструктура, поврзана со зелената економија, така што е важно да се донесат планови за управување со води, но и да се инвестира во инфраструктурата преку конкретни активности. Значајна варијабла на развојниот проект, кој е олицетворен во НРС, е зајакнувањето на капацитетите на институциите во јавниот сектор, преку соодветни функционални анализи, оптимизација на бројот на институции и бројот на вработени, како и подигање на ефикасноста, транспарентноста, отчетноста и одговорноста на институциите. Составен елемент на оваа исклучително важна цел е зајакнувањето на борбата против корупцијата, а тоа значи зајакнување на капацитетите и на антикорупциските институции, кои се клучни чинители на НРС, но и на образовните установи, посебно оние што едуцираат специјалистички кадри за борба против корупцијата и тешките форми на криминал. Развојот на институциите во оваа насока треба да биде поддржан со поголеми финансиски вложувања во човечки ресурси, информациски систем и друга опрема.

3 Клучни чинители

Водејќи се од основното начело на ООН „Никој да не е изоставен“, на самиот почеток на изработката на Националната развојна стратегија, беше развиена методологија за мапирање на сите засегнати страни што треба да бидат вклучени во процесот на изработка на Стратегијата, како и во процесот на нејзина реализација. Како резултат на спроведеното истражување за анализа и мапирање на засегнатите страни, беа идентификувани следниве главни групи засегнати страни:

1. Внатрешни: институции во рамките на трите гранки на власт (законодавна, извршна и судска).
2. Надворешни: академската јавност, стопански здруженија, невладини чинители, приватен сектор и други.

По идентификувањето на засегнатите страни, се искористи методологијата на УНЕСКАП „Effective stakeholder engagement for the 2030 agenda“ со која тие дополнително се поделени во четири категории според нивото на нивната вклученост во изработката и спроведувањето на Стратегијата:

1. Организација – водечките лидери во носење и спроведување на одлуките;
2. Кодомакини – клучни групи што им помагаат на водечките лидери во процесот на подготовка на Стратегијата;
3. Клучни групи што покажуваат ентузијазам, интерес или став кон одредени проблеми или заедници;
4. Јавност – луѓе што директно или индиректно се засегнати од мерките и од политиките што се предвидени во Стратегијата.

Вклученоста и соработката со секоја засегната страна е предвидено да биде со различен интензитет и не секогаш во исто време. За таа цел е направена уште една поделба на засегнатите страни, и тоа на:

1. Ангажирани – најрелевантните засегнати страни, кои придонесуваат со своето знаење и експертиза во фазите на планирање, пишување, спроведување и следење на реализација на Стратегијата.
2. Информирани, консултирани и критичари – имаат преглед и увид во напредокот на изработката на Стратегијата, поради нивното влијание во заедницата, и даваат совети и предлози за подобрување на квалитетот и полесно усвојување и реализација.

На Слика 2 е даден приказ на сите засегнати страни што е предвидено да учествуваат во изработката, реализацијата и следењето на Стратегијата.

Како основен стратешки поглед кон иднината, НРС се конципира, се остварува, се следи и се оценува во содејство и низ партнерски однос на сите општествени чинители, со развивање заемна координација и преземање на својот дел на обврски и одговорности. На овој начин, НРС станува обврзувачка за сите нејзини чинители, без оглед на промените на носителите на власта или водечките структури во институциите и во другите организации. Вкупниот позитивен ефект, како и евентуалните потфрлања во одделни стратешки подрачја, стануваат заедничка одговорност.

Слика 2. ЗАСЕГНАТИ СТРАНИ

4 Предлог визија

Врз основа на одржаните работилници и искажаните визији на присутните, извлечени се предлог визији за секоја од тематските области. Овие визији се сумирани од тимот што е вклучен во изработката на овој документ и претставуваат појдовна основа за дискусии во понатамошниот процес на развој на Стратегијата. Конечните визији ќе бидат дефинирани по консултативниот процес со работните групи формирани за потребите на Стратегијата.

Човечки капитал

Квалитетна, мотивирана, добро платена и задоволна работна сила, со знаења и вештини што одговараат на потребите на пазарот на труд и осигуруваат висока вкупна факторска продуктивност при продукцијата на добра и услуги.

Економски развој

Изградба на високопродуктивно и конкурентно општество, со стапки на економски раст блиски до потенцијалот на економијата, со модернизирана економска структура и поголема застапеност на секторите што ги инкорпорираат технолошките иновации и креираат повисока додадена вредност, со одржливо земјоделство и атрактивна туристичка понуда што го интегрира богатото културно наследство, со економија што го следи концептот на зелен раст, продуцира нови работни места и создава услови за задржување на младата популација во земјата.

Животна средина и енергија

Нискојаглеродна економија, со зачувана биолошка разновидност и природни богатства, која ги следи одржливите развојни патишта, ја зајакнува конкурентноста и промовира социјална кохезија, преку намалување на отпадот и загадувањето на воздухот, а поголемо искористување обновливи извори на енергија.

Инфраструктура и институции

Развиена инфраструктура што овозможува постојан одржлив економски раст, како и демократски, легитимни, ефикасни и силни институции и политички и правен систем, кои гарантираат социјална правда, еднаквост на правата и должностите на граѓаните, и слободно, инклузивно и отворено општество, засновано врз универзални и европски вредности.

Визиите на поединечните тематски единици можат да се сумираат во следнава визија:

РС Македонија по 20 години е кохерентно и инклузивно, високопродуктивно, образовано, креативно, дигитализирано, здраво и одговорно општество со препознатлив идентитет, култура и јазик, со висококвалитетен животен стандард и со еднакви услови и можности за сите, со развиена инфраструктура, со зачувана биолошка разновидност и природни богатства, одржливо земјоделство, туристичка понуда и рамномерен регионален развој, со искористување на обновливите извори на енергија и со висока енергетска ефикасност, со иновативна и нискојаглеродна економија со мотивирана, квалификувана и задоволна работна сила, со ефикасни и ефективни институции отпорни на партизација и корупција.

Односно:

РС Македонија по 20 години е кохерентно и инклузивно, децентрализирано, зелено, иновативно и самоодржливо општество, со препознатлив идентитет и со еднакви услови и можности за сите.

5 Препораки

Направените анализи на тимот на МАНУ покажаа дека тематските единици треба да бидат во тесна корелација со визијата на Стратегијата. Имајќи ја предвид визијата во овој документ, тимот предлага сегашните четири тематски единици да се заменат со пет тематски единици. Исто како и визијата, и овие тематски единици ќе бидат предмет на дискусија со работните групи.

1. Сплотено општество со еднакви услови и можности за сите

Општество во кое сме обединети во остварување на заедничките цели

Заеднички живот а не паралелен. Општество со еднаквост на слободите, правата и должностите, толеранција и недискриминација по која било основа, праведно судство, општество отпорно на корупција со меритивна, деополитизирана и дигитализирана администрација и со меритивно и деополитизирано управување со државниот имот.

2. Децентрализирано општество

Македонија не е само Скопје.

Развој на патната, железничката и телекомуникациската инфраструктура, што ќе овозможи зголемена економска, социјална, политичка и културна активност, пред сè во помалку развиените региони, како и дигитализирани институции што нудат висококвалитетни јавни услуги за сите бизниси и граѓани на земјата

3. Зелено општество

Декарбонизирано општество со сочувана животна средина.

Општество со циркуларна економија и ефикасно користење на расположливите ресурси, со висока застапеност на обновливите извори на енергија, со висока енергетска ефикасност, намалена енергетска увозна зависност, со заштитена природа и биолошка разновидност, со чист воздух и здрава и зачувана животна средина.

4. Иновативно општество

Високообразовано општество со развиена наука и истражување

Општество со квалитетно образование, со високи вложувања во наука, истражување и развој и со иновативен бизнис-сектор, кои на РС Македонија ќе ѝ овозможат во следните две децении да се вклучи во групата земји силни иноватори.

5. Општество со препознатлив идентитет

Меѓународно афирмирано општество

Меѓународно афирмирано општество со препознатлив јазик, култура, културно наследство и културни вредности.

Развојот на зацртаните тематски единици на Стратегијата ќе се одвива преку развој на соодветни области што меѓусебно се дополнуваат и се испреплетуваат. Имајќи предвид дека се предлагаат нови тематски единици, се предлага следната прераспределба на моментални области по тематски единици:

1. Сплотено општество со еднакви услови и можности за сите

1. Владеење на правото и борба против корупцијата
2. Јавни институции
3. Социјална политика и пензиски систем
4. Здравствен систем, здравствено осигурување и здравствена инфраструктура

2. Децентрализирано општество

1. Рамномерен регионален развој
2. Транспортна инфраструктура
3. ИКТ-сектор и широкопојасна инфраструктура
4. Земјоделство, земјоделска инфраструктура и безбедност на храна
5. Управување со водите и со водостопанската инфраструктура
5. Просторно планирање

3. Зелено општество

1. Економски раст
2. Економски развој за креирање зелена економија и зелени работни места
3. Трговија и конкурентност
4. Јавни финансии и фискална политика
5. Пазар на труд
6. Животна средина, климатски промени и живеалишта
7. Управување со отпад
6. Енергетика

4. Иновативно општество

1. Образование
2. Наука и истражување

5. Општество со препознатлив идентитет

1. Култура и културно наследство
2. Млади и спорт
3. Туризам

Важно е да се напомене дека и распределбата на областите по тематски единици ќе биде предмет на дискусија на работните групи.

Имајќи предвид дека голем број стратешки документи опфаќаат период што е поминат или се очекува да помине до 2024 година, се предлага по донесување на Националната развојна стратегија на РС Македонија да се развијат стратегии за секоја област посебно.